

კლოდ ლევი-სტრონი

1908

კლოდ ლევი-სტრონი — ფრანგი ფილოსოფოსი, ანთროპოლოგი, ეთნოლოგი, ფოლკლორისტი, სტრუქტურული ანთროპოლოგის შემქმნელი, სტრუქტურალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი და ლიდერი, საფრანგეთის აკადემიის წევრი.

ლევი-სტრონის ბიოგრაფია კარგადაა ცნობილი მისი ავტობიოგრაფიული წიგნიდან „სევდიანი ტროპიკები“ (1955). იგი დაიბადა ბელგიაში, მხატვრის ოჯახში, თუმცა სიყმაწვილე გატარებული აქვს საფრანგეთში, პაპასთან, რომელიც რაბინი იყო. პარიზის უნივერსიტეტში ფილოსოფიისა და სამართლის შესწავლის შემდეგ იგი უერთდება ჟან-პოლ სარტრის ინტელექტუალურ წრეს. შემდგომ იგი გადადის ბრაზილიაში, სადაც სან პაულუს უნივერსიტეტში ასწავლის სოციოლოგიას (1934-1937). სწორედ ამ დროს შეისწავლის იგი ბრაზილიელ ინდიელთა ცხოვრებას და აზროვნებას (იგი, ამავე დროს, გარკვეული ხნით ცხოვრობს კიდეც მათთან). 1941-1945 წე. იგი მუშაობს ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც დაუახლოვდება ლინგვისტ რომან იაკობსონს, რომლის გავლენასაც იგი განიცდის და რომელთან ერთადაც იგი მოგვიანებით სტრუქტურალიზმის ფუძემდებლად გვევლინება. შემდგომში იგი უკვე პარიზის უნივერსიტეტისა და საფრანგეთის კოლეჯის პროფესორი ხდება.

ლევი-სტრონისამა განიცადა ჟან-ჟაკ რუსოს, მარქსიზმის, ფსიქოანალიზისა და დურკემის გავლენა. თავის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას იგი უწოდებს ზერაციონალურს, რომელიც ისწრაფვის ერთმანეთს შეურჩყას გრძნობადი და გონითი. მას მიაჩნია, რომ ცნობიერება არსებობს მხოლოდ ადამიანის სულის არაცნობიერ სტრუქტურათა გადაკვეთაზე, რომელთაგან თითოეული მათგანი სოციალური სინამდვილის გარკვეულ რეალობას შეესაბამება. ამერიკელ ინდიელთა მითოსის ანალიზის საფუძველზე მან დაასკვნა, რომ დეკარტესული „ვაზროვნება, მაშასადამე ვარსებობა“ არის მხოლოდ წერტილი მითოლოგიური აზროვნების სივრცეში.

როცა ლევი-სტრონი გაიაზრებს არაცნობიერ სტრუქტურათა შესაბამისობას ისტორიასთან, იგი ამტკიცებს, რომ უაზროა შევეკითხოთ ისტორიის საზრისის შესახებ ისტორიულ ცნობიერებას, რადგან საზრისი იხსნება მხოლოდ სტრუქტურულ დონეზე. ისტორიასთან ბრძოლას კი ლევი-სტრონი მიიჩნევს ევროპულ ფილოსოფიურ ტრადიციასთან ბრძოლად, რომელიც ისტორიულ განზომილებას პრივილეგირებულ ღირებულებას მიაკუთვნებს. ლევი-სტრონისეული კვლევა მიმართულია იქითკენ, რომ ჰუმანიტარული კვლევის იდეალად აქციოს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა სიზუსტე.

ავტორის შესახებ

იგი დაუინებით ამტკიცებს სამეცნიერო მეთოდის განუყოფლობას და მიაჩნია, რომ ჰუ-მანიტარული მეცნიერებანი მხოლოდ მაშინ იქცევიან ნამდვილ მეცნიერებებად (ამ სი-ტყვის სრული გაგებით), როცა მთლიანად აითვისებენ საბუნების მეტყველო მეცნიერებათა მეთოდს. მისთვის „ნეოლითურ“ და „გალილეურ“ მეცნიერებას შორის განსხვავება მხოლოდ რაოდენობრივია და არა თვისებრივი: პირველი მათგანი ნიშნების საშუალებით მუშაობს, მეორე კი — ცნებათა საშუალებით, მაგრამ შედეგები ორსავე შემთხვევაში თანაბრად მეცნიერულიცაა და ნამდვილიც. თუმცა ლევი-სტრონი იმდენად ფართოდ აღიქვამს მეცნიერულ ცოდნას (რომელშიც იგი შემოიტანს იმგვარ სფეროებსაც, სადაც აშკარად გაუმიჯნავია მოვლენა და არსი, დამკვირვებელი და დასაკვირვებელი), რომ, ამ თვალსაზრისით, აზროვნების ყველა ცნობილი ფორმა მეცნიერება აღმოჩნდება.

ლევი-სტრონისეული ანალიზის საფუძველია ბინარული ოპოზიციები, რომელთა სა-შუალებითაც აღინერება სამყარო, საზოგადოება, ადამიანი (მაგალითად, უმი/მოხარ-შული, ცივი/ცხელი, ზედა/ქვემო, მარცხენა/მარჯვენა, ღია/დახურული, ახლობელი/შორეული და ა. შ.).

კლოდ ლევი-სტრონის ძირითადი ნაშრომებია: სტატიების კრებული „სტრუქტუ-რული ანთროპოლოგია“ (1958), სადაც სტრუქტურალიზმის ძირითადი პრინციპები და მეთოდებია ჩამოყალიბებული; „ტოტემიზმი დღეს“ (1962), სადაც ტოტემიზმი მიჩნეუ-ლია ბუნების მოვლენათა და სოციალურ ობიექტების საკლასიფიკაციო მოდელად; „ველურთა აზროვნება“ (1962), სადაც მითოლოგიური აზროვნება მიჩნეულია პირვე-ლყოფილი კლასიფიკაციისა და ანალიზის საშუალებად; ოთხომიანი კომპენდიუმი ამერიკელ ინდიელთა მითოსის შესახებ — „მითოლოგიურნი“: „I. უმი და მოხარშული“ (1964), „II. თაფლიდან ფერფლამდე“ (1966), „III. სუფრის წესების ნარმოშობა“ (1968), „IV. შიშველი კაცი“ (1971); მითოლოგიურ-ეთნოლოგიური თეორიული სტატიების კრებული „სტრუქტურული ანთროპოლოგია. მეორე“ (1973), ორტომიანი ნარკვევი „ნილბების გზა“ (1975), სადაც გაანალიზებულია ჩრდილო-დასავლელ ამერიკელ ინდიელთა ხელოვნება, რელიგია, მითოლოგია.

განსხვავებით კოლეგებისაგან, ლევი-სტრონი არ მიიჩნევდა, რომ ამერიკელი ინ-დიელების მითოსის შესწავლის მეთოდები და შედეგები ფართოდ უნდა ყოფილიყო გან-ზოგადებული, მაგრამ, ამის მიუხედავად, ლევი-სტრონისეულმა სტრუქტურალიზმა დიდი გავლენა მოახდინა XX საუკუნის არა მარტო სოციალურ მეცნიერებებზე, არამედ, აგრეთვე, ფილოსოფიაზე, შედარებით რელიგიათმცოდნეობაზე, ლიტერატურაზე, ხე-ლოვნებაზე.

* * *

რასა და ისტორია

თავი პირველი

რასა და კულტურა

მსოფლიო ცივილიზაციაში ადამიანთა რასების მიერ შეტანილი წვლილის თაობაზე საუბარ-მა შეიძლება გაოცება გამოიწვიოს ბროშურების იმ კოლექციაში, რომელიც რასისტული წინას-წარ ჩამოყალიბებული შეხედულების წინააღმდეგ ბრძოლისთვისაა გამიზნული. ამაო იქნებოდა ამდენი ტალანტი და ძალისხმევა გამოგვეყენებინა იმის დასამტკიცებლად, რომ მეცნიერების მოცემულ ეტაპზე არაფერს შეუძლია დაამტკიცოს ერთი რომელიმე რასის ინტელექტუალური უპირატესობა ან ჩამორჩენილობა მეორე რასასთან მიმართებაში, თუ ეს მხოლოდ იმისთვის კეთ-დება, რომ რასის ცნებას ფარულად აღვუდგინოთ მისი მდგრადი ხასიათი იმის მოჩვენებითი მტკი-ცებით, რომ დიდმა ეთნიკურმა ჯგუფებმა, რომლებიც კაცობრიობას შეადგენენ, სპეციფიური წვლილი შეიტანეს, როგორც ასეთებმა, საერთო მემკვიდრეობაში.

მაგრამ ისე არაფერია დაშორებული ჩვენი მიზნისგან, როგორც ასეთი წამოწყება, რომლის საბოლოო შედეგი რასისტული დოქტრინის უკულმა ფორმულირება იქნებოდა. როდესაც ცდი-ლობენ, ბიოლოგიური რასები დაახასიათონ განსაკუთრებული ფსიქოლოგიური თვისებებით, მეცნიერულ ჭეშმარიტებას ერთნაირად შორდება, როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი დახა-სიათება. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ გობინო (*Gobineau*), რომლის ისტორია რასისტული თეორ-იების მამა გახდა, „ადამიანთა რასების უთანასწორობას“ მოიაზრებდა არა რაოდენობრივად, არამედ ხარისხობრივად : მისთვის დიდი პრიმიტიული რასები, რომლებიც შეადგენდნენ კაცობ-რიობას მის საწყის ეტაპზე — თეთრი, ყვითელი, შავი, — მათი განსაკუთრებული ნიჭით უფრო ნაირგვაროვანნი იყვნენ, ვიდრე უთანასწორონი აბსოლუტური ღირებულების თვალსაზრისით. მისთვის გადაგვარების ნაკლი დაკავშირებული იყო უფრო სისხლის აღრევის ფენომენთან, ვიდ-რე თითოეული რასის მიერ ყველასთვის საერთო ღირებულებების იერარქიაში დაკავებულ პო-ზიციასთან; ის განკუთვნილი იყო დარტყმა მიეყენებინა მთელი კაცობრიობისათვის, განურჩევ-ლად რასისა, რომელსაც მისჯილი ჰქონდა სულ უფრო და უფრო გახშირებული სისხლის აღრევა. მაგრამ ანთროპოლოგიის მთავარი ცოდვა რასის სუფთა ბიოლოგიურ ცნებისა (თუ დავუშვებთ, სხვათაშორის, რომ თვით ამ შეზღუდულ ნიადაგზეც ამ ცნებას შეიძლება ობიექტურობის პრე-ტენზია ჰქონდეს, რაც თანამედროვე გენეტიკას სადავოდ მიაჩნია) და ადამიანთა კულტურების

სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ პროდუცირებების აღრევაში მდგომარეობს. საკმარისი იყო გობინოს ეს ცოდვა ჩაედინა, რომ იმ ჯოჯოხეთურ წრეში აღმოჩენილიყო ჩაკეტილი, რომელიც იმ ინტელექტუალური შეცდომის შედეგია, რომელიც არ გამორიცხავს გულწრფელობას, უნებლიერ დააკანონოს დისკრიმინაციისა და ექსპლუატაციის ნებისმიერი მცდელობა.

ამიტომაც, როდესაც ამ ჩვენს გამოკვლევაში ცივილიზაციაში ადამიანთა მოდგმის მიერ შეტანილ წვლილზე ვსაუბრობთ, არ გვინდა იმის თქმა, რომ აზიისა თუ ევროპის, აფრიკისა თუ ამერიკის კულტურული წვლილის რამენაირი ორიგინალობა მომდინარეობდეს იმ ფაქტიდან, რომ პრინციპში ეს კონტინენტები ძირითადად დასახლებულია სხვადასხვა მოდგმის ადგილობრივი მაცხოვრებლებით. თუ ეს ორიგინალობა არსებობს — და ეს საეჭვო არ არის — ის დაკავშირებულია გეოგრაფიულ, ისტორიულ და სოციოლოგიურ გარემოებებთან და არა იმ განსხვავებულ ნიჭთან, რომელსაც განაპირობებს შავების, ყვითლების ან თეთრების ანატომიური თუ ფსიქოლოგიური აგებულება. მაგრამ ჩვენ მივიჩნიეთ, რომ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ბროშურების ეს სერია შეეცადა ამ უარყოფითი შეხედულებისთვის არსებობის უფლება მიეცა, იგი იმავდროულად აღმოჩნდა იმ საფრთხის წინაშე, რომ მეორე პლანზე გადაეტანა კაცობრიობისათვის ასევე მნიშვნელოვანი ასპექტი: კერძოდ ის, რომ ეს უკანასკნელი (კაცობრიობა) ვითარდება არა ერთგვაროვან მონოტონურ რეჟიმში, არამედ საზოგადოებებისა და ცივილიზაციების საოცრად განსხვავებული (მრავალფეროვანი) ფორმით; ეს ინტელექტუალური, ესთეტიკური, სოციოლოგიური მრავალფეროვნება არ არის დაკავშირებული არავითარი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირით იმ მრავალფეროვნებასთან, რომელიც, ბიოლოგიურ პლანში, ადამიანთა ჯგუფების ზოგიერთ დაკვირვებად ასპექტებს შორის არსებობს: ის მხოლოდ მისი პარალელურია, ოღონდ სხვა ნიადაგზე. მაგრამ, იმავდროულად, პირველი მრავალფეროვნება მეორესაგან განსხვავდება ორი მნიშვნელოვანი თვისებით. უპირველეს ყოვლისა, პირველი სიდიადის სხვა განზომილებაში მდებარეობს. დედამინაზე უფრო მეტია ადამიანთა კულტურები, ვიდრე ადამიანთა რასები, ვინაიდან ერთი ითვლებიან ათასობით, მეორენი ერთეულებით: ორი კულტურა, რომლებიც შექმნილია ერთი და იგივე მოდგმის ადამიანების მიერ, ისევე ან უფრო მეტად შეიძლება განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან, როგორც რასობრივი თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან დაშორებული ჯგუფების მიერ შექმნილი ორი კულტურა. მეორეს მხრივ, რასებს შორის არსებული მრავალფეროვნების საპირისპიროდ, რომლის მთავარ ინტერესს მათი ისტორიული წარმომავლობა და მათი სივრცეში განთავსება წარმოადგენს, კულტურებს შორის არსებული მრავალფეროვნება სხვა პრობლემებს წამოქრის, ვინაიდან შეიძლება დავსვათ კითხვა, ეს უკანასკნელი კაცობრიობისათვის უპირატესობას წარმოადგენს თუ ნაკლს. ეს არის კითხვათა ერთობლიობა, რომელიც, რა თქმა უნდა, იყოფა ბევრ ქვეკითხვად.

ბოლოს და განსაკუთრებით, ისმება კითხვა, თუ რაში მდგომარეობს ეს მრავალფეროვნება, რაც თავისთავად იმ საფრთხის წინაშე გვაყენებს, რომ ახალ ნიადაგზე განსხავევული ფორმით აღმოცენდეს ის წინასწარ ჩამოყალიბებული რასისტული შეხედულებები, რომლებიც ძლივს ამოვძირკვეთ მათი ბიოლოგიური ფესვიდან. რადგან ამაო იქნებოდა მოგვეთხოვა უბრალო ადა-

მიანისთვის (*Homme de la rue*), უარი თქვას, მიანიჭოს ინტელექტუალური თუ მორალური მნიშვნელობა იმ ფაქტს, ადამიანს კანი შავი აქვს თუ თეთრი, თმა სწორი თუ ხუჭუჭი, რათა დუმილით შეხვდეს სხვა კითხვას, რომელსაც, როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, დაუყოვნებლივ ჩაეჭიდება: თუ არ არსებობს თანდაყოლილი რასობრივი ნიჭიერება, მაში როგორ ავხსნათ ის ფაქტი, რომ, როგორც ცნობილია, თეთრკანიანი ადამიანის მიერ განვითარებულმა ცივილიზაციამ უზარმაზარი პროგრესი განიცადა, მაშინ როდესაც ფერადკანიანი ხალხების მიერ შექმნილი ცივილიზაცია მან უკან ჩამოიტოვა: ზოგი ნახევარ გზაზე გაჩერდა, სხვების ჩამორჩენა კი ათას-წლეულებით ან ათობით ათასწლეულებით იზომება. ამიტომ ვერ გვექნება იმის პრეტენზია, რომ ადამიანთა რასების უთანასწორობის პრობლემა იმით გადავწყვიტეთ, რომ ამ უთანასწორობაზე უარი ვთქვით, თუ იმავდროულად არ შევეხებით ადამიანთა კულტურების უთანასწორობის — თუ მრავალფეროვნების — პრობლემას, რომელიც საზოგადოების ცნობიერებაში, ფაქტობრივად თუ არა, სამართლებრივად მაინც, მჭიდრო კავშირშია პირველ უთანასწორობასთან.

თევზი მეორე

კულტურათა მრავალფეროვნება

იმისათვის, რომ გავიგოთ როგორ და რა ხარისხით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან კულტურები, ეს განსხვავებები ერთმანეთს აბათილებენ, თუ ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან, ან იქნებ მონაწილეობენ ერთიანი ჰარმონიული ანსამბლის შექმნაში, საჭიროა, თავდაპირველად, ვცადოთ მათი აღნუსხვა. მაგრამ სწორედ აქ იწყება სირთულეები, რადგან ჩვენ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის ფაქტი, რომ ადამიანების კულტურები ერთმანეთისგან არც ერთგვაროვნად განსხვავდებიან და არც ერთი და იგივე თვალსაზრისით. თავდაპირველად, ჩვენს წინაშეა სივრცეში ერთმანეთის გვერდით მყოფი, ერთი მეორეს თანამედროვე საზოგადოებები, რომელთაგან ერთ-ნი უფრო ახლოს არიან ერთმანეთთან, მეორენი უფრო ერთმანეთისაგან დაშორებული. შემდეგ, ჩვენ ანგარიში უნდა გავუწიოთ საზოგადოებრივი ცხოვრების იმ ფორმებს, რომლებიც ერთმანეთს დროში ენაცვლებოდნენ და რომელთაც უშუალოდ არ ვიცნობთ პირდაპირი გამოცდილებით. ნებისმიერ ადამიანს შეუძლია გახდეს ეთნოგრაფი და შეუძლია წავიდეს და ადგილზე გაიზიაროს იმ საზოგადოების არსებობა, რომელიც მას აინტერესებს; სამავიეროდ, თვით ისტორიკოსი ან არქეოლოგიც რომ გახდეს, ის ვერასოდეს შევა უშუალო კონტაქტში გამქრალ ცივილიზაციასთან; ამას იგი მოახერხებს მხოლოდ ამ საზოგადოების, ან სხვების მიერ მის შესახებ დატოვებული წერილობითი დოკუმენტების ან ძეგლების მეშვეობით. დაბოლოს, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თანამედროვე საზოგადოებებამდე, რომლებიც წერა-კითხვის უცოდინრები დარჩნენ, როგორებიც არიან ის საზოგადოებები, რომლებსაც ჩვენ „ველურებს“ ან „პრიმიტიულებს“ ვუწოდებთ, არსებობდნენ სხვა ფორმები, რომელთა ცოდნაც პრაქტიკულად შეუძლებელია, თუნდაც

ეს არაპირდაპირი გზით იყოს. კეთილსინდისიერმა აღნუსხვამ მათ თეთრი უჯრედები აღბათ გაცილებით დიდი რაოდენობით უნდა შეუნარჩუნოს, ვიდრე ის უჯრედებია, სადაც რაიმეს ჩაწერა შეგვიძლია. პირველი ასეთი დასკვნა უკვე სახეზეა : ადამიანთა კულტურების მრავალფეროვნება ანტიკური ფაქტობრივია, იგი აგრეთვე იურიდიულია წარსულში, თანაც გაცილებით უფრო დიდი და უფრო მდიდარი, ვიდრე ჩვენ ოდესმე შევძლებთ რამე ვიცოდეთ მის შესახებ.

მაგრამ, რაც არ უნდა განმსჭვალული ვიყოთ დამცირების გრძნობით და დარწმუნებულები ამ შეზღუდვაში, ჩვენ კიდევ სხვა პრობლემებს ვაწყდებით. რას ნიშნავს სხვადასხვა კულტურები? ზოგიერთები თითქოს ერთმანეთისგან განსხვავდებიან, მაგრამ თუ ისინი საერთო ლეროდან არიან აღმოცენებულნი, მათ შორის განსხვავება არ არის ისეთივე, როგორც ორ საზოგადოებას შორის, რომლებსაც განვითარების არც ერთ ეტაპზე ერთმანეთთან არავითარი კავშირი არ ჰქონიათ. ამგვარად, პერუს ინკების (*Incas*) ძველი იმპერიასა და აფრიკაში დაგომეის (*Dahomey*) იმპერიას შორის განსხვავება უფრო აბსოლუტურია, ვიდრე, ვთქვათ, დღევანდელ ინგლისსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი საზოგადოება განხილულ უნდა იქნეს როგორც ორი განსხვავებული საზოგადოება. და პირიქით, საზოგადოებები, რომლებიც სულ ახლახანს შევიდნენ ერთმანეთთან ახლო კონტაქტში, გვთავაზობენ ერთი და იგივე ცივილიზაციის სურათს მაშინ, როდესაც ამ მდგომარეობას მათ სხვადასხვა გზით მიაღწიეს, რომლის უგულვებელყოფის უფლებაც არ გვაქვს. ადამიანთა საზოგადოებებში ერთდროულად მოქმედებს საპირისპირო მიმართულებით მომუშავე ძალები: ზოგიერთები იხრებიან განსაკუთრებული თვისებების (პარტიკულარიზმების) შენარჩუნებისა და თვით მათზე განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილებისკენ; სხვები ყურადღებას უფრო დამთხვევებსა და მსგავსებებს უთმობენ. ენის (მეტყველების) შესწავლა ამგვარი მოვლენების საოცარ მაგალითებს გვთავაზობს : ამგვარად, მაშინ როდესაც ერთი და იგივე წარმოშობის ენებს აქვთ ტენდენცია სულ უფრო და უფრო განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან (ისეთები, როგორიცაა: რუსული, ფრანგული და ინგლისური), განსხვავებული წარმოშობის ენები, მაგრამ რომლებზეც ლაპარაკობენ მეზობელ ტერიტორიებზე, განავითარებენ საერთო თვისებებს: მაგალითად, რუსული, გარკვეული თვალსაზრისით, ნელ-ნელა დაშორდა სხვა სლავურ ენებს და დაუახლოვდა, ყოველ შემთხვევაში, ზოგიერთი ფონეტიკური მახასიათებლის თვალსაზრისით, ფინურ-უგრულ და თურქულ ენებს, რომლებზეც უშუალო გეოგრაფიულ მეზობლობაში ლაპარაკობენ.

როდესაც ასეთ ფაქტებს ვიკვლევთ — და ცივილიზაციის სხვა სფეროები, როგორებიცაა სოციალური ინსტიტუტები, ხელოვნება, რელიგია, ამის სხვა მაგალითებს ადვილად შემოგვთავაზებდნენ — ისმება კითხვა, ადამიანურ საზოგადოებებს შორის ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით არსებული განსხვავება ნაირფეროვნების იმ გარკვეული ოპტიმუმ-ით ხომ არ გამოიხატება, რომლის იქით ეს განსხვავება ვერ წავიდოდა, და რომლის ქვევითაც, გარკვეული საფრთხის გარეშე, ეს განსხვავება ვერ ჩამოვიდოდა. ამ ოპტიმუმ-ს ვარირება უნდა განეცადა საზოგადოებების რიცხვის, მათ რიგითობის მნიშვნელობის, მათი გეოგრაფიული დაშორების და კომუნიკაციის იმ საშუალებების მიხედვით, რომლებიც მათ გააჩნიათ. მართლაც, მრავ-

ლაფეროვნების პრობლემა არ დაისმის მხოლოდ იმ კულტურების მიმართ, რომლებსაც განვიხილავთ მათ ურთიერთმიმართებაში; იგი არსებობს აგრეთვე თითოეული საზოგადოების შიგნით, ყველა იმ ჯგუფში, რომლებიც ამ საზოგადოებას შეადგენენ: კასტები, კლასები, პროფესიული თუ კონფესიური წრეები, და ა.შ. ავითარებენ ზოგიერთ განსხავებებს, რომლებსაც თითოეული მათგანი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს. შეიძლება დაისვას კითხვა, ეს შინაგანი დივერსიფიცირება ხომ არ იზრდება მაშინ, როდესაც საზოგადოება ხდება, სხვა მიმართებების თვალსაზრისით, უფრო დიდი მოცულობის და უფრო ჰიმოგენური; შესაძლებელია, ასეთი იყო ძველი ინდოეთის შემთხვევა, თავისი კასტობრივი სისტემით, რომელიც აყვავდა არიული ჰეგე-მონის დამყარების შემდეგ.

როგორც ვხედავთ, ადამიანთა კულტურების მრავალფეროვნების ცნება არ უნდა აღვიქვათ სტატიკურად. ეს მრავალფეროვნება არ არის ინერტული სტანდარტიზაციის და დაშრეტილი (გამოფიტული) კატალოგის მრავალფეროვნება. უეჭველია, ადამიანებმა შეიმუშავეს განსხვავებული კულტურები გეოგრაფიული დამორების გამო, ადგილის განსაკუთრებული თვისებების და კაცობრიობის დანარჩენი ნაწილის უცოდინრობისა გამო; მაგრამ ეს მხოლოდ მაშინ იქნებოდა სრული ჭეშმარიტება, თუ თითოეული კულტურა ან თითოეული საზოგადოება დაკავშირებული იქნებოდა და განვითარდებოდა სხვებისაგან იზოლიაციაში. მაგრამ ეს ასე არასოდეს ყოფილა, გარდა იმ გამონაკლისი მაგალითებისა, როგორიცაა ტასმანიენთა შემთხვევა (და აქაც, შეზღუდულ ჰერიოდში). ადამიანთა საზოგადოებები არასოდეს არიან მარტონი; მაშინაც კი, როდესაც ისინი ყველაზე განცალკევებულნი მოჩანან ერთმანეთისგან, ისინი მაინც წარმოდგენილნი არიან ჯგუფებისა და ჯგუფების ერთობლიობის ფორმით. ამგვარად, გადაჭარბებული არ იქნებოდა დაგვეშვა, რომ ჩრდილო-ამერიკულ და სამხრეთ-ამერიკულ კულტურებს ყოველგვარი კონტაქტი ჰქონდათ გაწყვიტილი დანარჩენ მსოფლიოსთან გარკვეული ჰერიოდის განმავლობაში, რომლის ხანგრძლივობა ათი ათას და ოცდახუთი ათას წელს შორის მერყეობს. მაგრამ საზოგადოების ეს დიდი იზოლირებული ნაწილი შედგებოდა მრავალი დიდი თუ პატარა საზოგადოებისაგან, რომლებსაც ერთმანეთს შორის ძალზე მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ. იმ განსხვავებების გვერდით, რომელთა წარმოქმნის მიზეზი განცალკევებულად ცხოვრება იყო, არიან ისეთებიც, ისევე მნიშვნელოვანნი, რომლებიც წარმოიქმნა ერთმანეთის სიახლოეს ცხოვრების გამო: ამ განსხვავებებს ურთიერთდაპირისპირების, ერთმანეთისაგან გამორჩეულობის, თავისთავადობის სურვილი განაპირობებდა. ზოგიერთი წეს-ჩვეულება დაიბადა და ჩამოყალიბდა არა შინაგანი აუცილებლობის ან შესაფერისი შემთხვევის წყალობით, არამედ იმ სურვილის გამო, რომ არ ჩამორჩენოდა მეზობელ ჯგუფს, რომელსაც ზუსტი გამოყენება მოეძებნა გარკვეული სფეროსათვის, რომელშიც თავად ვერ მოეფიქრებინა წესების დაკანონება. შედეგად, ადამიანთა კულტურების მრავალფეროვნებამ ჩვენ არ უნდა მიგვიყვანოს დამანაწევრებელ ან დანაწევრებულ დაკვირვებამდე. ეს მრავალფეროვნება უფრო მათი დამაკავშირებელი ურთიერთობებიდან მომინარეობს, ვიდრე ჯგუფებს შორის არსებული იზოლაციისგან.

თავი მეასხე

ეთნოცენტრიზმი

და მაინც, როგორც ჩანს, ადამიანებისათვის კულტურათა მრავალფეროვნება იშვიათად იყო ის, რაც ის სინამდვილეშია: ბუნებრივი ფენომენი, რომელიც საზოგადოებებს შორის უშუალო თუ არაპირდაპირი ურთიერთობების შედეგია; მათ მასში უფრო რაღაც ურჩეულისებური, სკანდალური დაინახეს; ამ სფეროში მიღებული ცოდნის გაღრმავება უფრო ზუსტი შეხედულების სასრგებლოდ ამ ილუზიის გაფანტვაში არ მდგომარეობდა, ეს მისი გაზიარების ან მასთან შეგუების სამუალების პოვნა უფრო იყო.

ყველაზე ძველი დამოკიდებულება, რომელიც ალბათ მყარ ფსიქოლოგიურ საფუძვლებს ეფუძნება, ვინაიდან იგი თითოეულ ჩვენთაგანში ყოველთვის მაშინ გამოჩნდება ხოლმე, როგორც კი მოულოდნელ სიტუაციაში აღმოვჩნდებით, კულტურული ფორმების პირნმინდად უარყოფაში მდგომარეობს: ისეთი ზნეობრივი, რელიგიური, სოციალური, ესთეტიკური ფორმების უარყოფა, რომლებიც ყველაზე მეტად არიან დაშორებული იმათგან, რომლებიც საკუთარი თავის გაიგივებას ვახდენთ. „ველურების ჩვევები“, „ეს ჩვენებური არ არის“, „ამის უფლება არ უნდა მიგვეცა“, და ა.შ. ეს და ბევრი მსგავსი რეაქცია, რომლებიც გამოხატავს იმ ურჟოლას, იმ ზიზღს, რომლებსაც ჩვენში იწვევს ცხოვრების, აზროვნების, რწმენის ჩვენთვის უცხო წესი. ამგვარად, ანტიკური ხანა ყველაფერს, რაც არ იყო ბერძნული (შემდეგ ბერძნულ-რომაული) კულტურის შემადგენელი ნაწილი, ერთნაირად ბარბაროსულს უწოდებდა; დასავლურმა ცივილიზაციამ იმავე შინაარსით გამოიყენა ტერმინი ველური. თუმცა, ამ ეპითეტების უკან ერთი და იგივე შეფასება იმაღლება: შესაძლებელია, სიტყვა ბარბაროსული ეტიმოლოგიურად ჩიტების ჭიკჭიკის ბუნდოვანებასა და არტიკულაციის შეუძლებლობას უკავშირდებოდეს, რომელიც ადამიანური მეტყველების აზრის შემცველ მნიშვნელობას უპირისპირდება; ხოლო ველური, რომელიც „ტყიურს“ ნიშნავს, აგრეთვე ცხოველური ცხოვრების წესს გვახსენებს, რომელიც ადამიანის კულტურას უპირისპირდება. ორივე შემთხვევაში, ჩვენ ვარჩევთ, კულტურის მიღმა, ბუნებაში მოვისროლოთ ყველაფერი ის, რაც იმ ნორმას არ მიესადაგება, რომლითაც ჩვენ ვცხოვრობთ.

ეს გულუბრყვილო, მაგრამ ადამიანთა უმრავლესობაში ღრმად გამჯდარი შეხედულება არ საჭიროებს მასზე დისკუსიის გამართვას, გაკრიტიკებას, ვინაიდან ეს ბროშურა სწორედ მის უარყოფას ემსახურება. საკმარისი იქნება მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ იგი საკმაოდ მნიშვნელოვან პარადოქსს შეიცავს. აზროვნების ასეთი მანერა, რომლის სახელითაც კაცობრიობის მიღმა ვტოვებთ „ველურებს“ (ან ყველა იმათ, რომლებსაც ასეთებად მოვიაზრებთ), არის ამავე ველურების ყველაზე აღსანიშნავი და ყველაზე დამახასიათებელი დამოკიდებულება, მანერა. მართლაც, ცნობილია, რომ კაცობრიობის ცნება, რომელიც რასისა თუ ცივილიზაციის განურჩევლად, მოიცავს ადამიანის მოდგმის ყველა ფორმას, ძალზე გვიანდელი წარმოშობის და შეზღუდული ექსპანსიის არის. იქაც კი, სადაც თითქოს მან თავის ყველაზე მაღალ განვითა-

რებას მიაღწია, სულაც არ არის უეჭველი — უახლესი ისტორია ამას ადასტურებს — რომ იგი დაცულია ბუნდოვანებისა და რეგრესებისაგან. მაგრამ ადამიანური მოდგმის საკმაოდ დიდი ნაწილისათვის ათობით ათასი წლების განმავლობაში ეს ცნება საერთოდ არ არსებობდა. კაცობრიობა ჩერდება ტომის, ლინგვისტური ჯგუფის, ზოგჯერ თვით სოფლის საზღვრებთან; იმდენად, რომ პრიმიტიულად წოდებული მოსახლეობის დიდი რაოდენობა თავის თავს მოიხსენიებს სახელით, რომელიც ნიშნავს „ადამიანებს“ (ან ზოგჯერ — ამას უფრო მოკრძალებით ვიტყვით — „კარგებს“, „არაჩვეულებრივებს“, „სრულყოფილებს“), ვგულისხმობთ რა ამგვარად, რომ სხვა ტომებს, ჯგუფებს თუ სოფლებს არ აქვთ ადამიანური ლირსებები — ან თვით ადამიანური ბუნება — არამედ შედგებიან, სულ დიდი, „ცუდებისგან“, „ბოროტებისგან“, „მიწის მაიმუნებისგან“ ან „ტილის კვერცხებისგან“. ზოგჯერ იქამდეც მივდივართ, რომ უცხოელს რეალობის ამ უკანასკნელ ხარისხსაც ვართმევთ, ვემნით რა მისგან „მოჩვენებას“ ან „გამოცხადებას“. ამგვარად ხდება უცნაური სიტუაციების რეალიზება, სადაც ორი თანამოსაუბრე ერთმანეთს სასტიკად ესვრის მსგავს რეპლიკას. დიდი ანტილიის კუნძულებზე, ამერიკის აღმოჩენიდან რამდენიმე წლის შემდეგ, მაშინ, როდესაც ესპანელები კომისიებს აგზავნიდნენ, რათა გამოეძიათ ადგილობრივ მოსახლეობას სული ჰქონდათ თუ არა, ეს უკანასკნელი თეთრ ტყვებს წყალში აგდებდნენ, რათა შეემოწმებინათ, ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგად, მათი ცხედარი ექვემდებარებოდა თუა არა გახრწნას.

ეს ბაროკული და იმავდროულად ტრაგიკული ამბავი კარგად წარმოაჩენს კულტურული რელატივიზმის პარადოქსს (რომელსაც ჩვენ სხვაგან სხვა ფორმებში ვხვდებით): იმ დროს, როდესაც ვცდილობთ კულტურებსა და წეს-ჩვეულებებს შორის დისკრიმინაციის დადგენას, ჩვენსავე თავს მივაკუთნებთ სწორედ იმ კულტურებს და წეს-ჩვეულებებს, რომელთაც უარვყოფთ. როდესაც ჩვენ კაცობრიობას მის იმ წარმომადგენლებს არ მივაკუთვნებთ, რომლებსაც „ველურებად“ და „ბარბაროსებად“ მივიჩნევთ, ჩვენ მათ მათთვის ტიპიურ, დამახასიათებელ დამოკიდებულებებს ვესესხებით. ბარბაროსი, თვდაპირველად, არის ის ადამიანი, რომელსაც სჯერა ბარბაროსობის.

უეჭველია, რომ კაცობრიობის დიდი ფილოსოფიური და რელიგიური სისტემები — იქნება ეს ბუდიზმი, ქრისტიანობა თუ ისლამი, სტოიკოსების, კანტის თუ მარქსისტული დოქტრინები — მუდმივად ხმას იმაღლებდნენ ასეთი აბსურდის წინააღმდეგ. მაგრამ უბრალო განცხადებას ყველა ადამიანს შორის ბუნებრივი თანასწორობისა და ძმობის შესახებ, რომლებმაც ისინი უნდა გააერთიანონ რასობრივი და კულტურული განსხვავების გარეშე, გონიერისთვის რაღაც იმედის-გამაცრუებელი აქვს, ვინაიდან იგი უგულვებელყოფს იმ ფაქტობრივ ნაირფეროვნებას, რომელიც დაკვირვებადია და რომლის შესახებაც არ არის საკმარისი იმის თქმა, რომ იგი არ ეხება პრობლემის საფუძველს, რათა თეორიულად და პრაქტიკულად უფლება გვქონდეს ისე მოვიქცეთ, თითქოს ეს მრავალფეროვნება არ არსებობდეს. ამგვარად, რასობრივ პრობლემებზე იუნესკოს მეორე დეკლარაციის პრეამბულაში სამართლიანად არის აღნიშნული, რომ ჩვეულებრივ ადამიანს რასების არსებობაში არწმუნებს „მისი გრძნობების მყისიერი სიცხადე, როდესაც ის ერთად ხედავს აფრიკელს, ევროპელს და ამერიკელ ინდიელს.“

ადამიანის უფლებათა დიდ დეკლარაციებსაც აქვთ ხშირად დავიწყებადი იდეალის გამოთქმის ეს ძალა და ეს სისუსტე იქიდან გამომდინარე, რომ ადამიანი თავისი ბუნების რეალიზებას აპატრაქტულ კაცობრიობაში კი არ ახდენს, არამედ ტრადიციულ კულტურებში, სადაც ყველაზე რევოლუციური ცვლილებები არსებობის გაგრძელების საშუალებას აძლევენ ადამიანთა მთელი ჯგუფებს და თვით ამ ცვლილებების ახსნა ხდება დროსა და სივრცეში მკაცრად განსაზღვრული სიტუაციიდან გამომდინარე. აღმოჩნდა რა ორმაგი ცდუნების კლანჭებში — დაგმოს ის მოვლენები, რომლებიც მის გრძნობებს შეურაცხყოფს და უარყოს განსხვავებები, რომლებიც მას ინტელექტუალურად არ ესმის, — თანამედროვე ადამიანი მიეცა ასგვარ ფილოსოფიურ და სოციოლოგიკურ სპეკულაციებს იმ მიზნით, რომ დაამყაროს ამათ კომპრომისი ამ ურთიერთგამომრიცხავ პოლუსებს შორის და ანგარიში გაუწიოს კულტურათა მრავალფეროვნებას, თან ცდილობს რა მოიშოროს ყოველივე ის, რაც მისთვის მასში სკანდალური და შოკის მომგვრელია.

მაგრამ რაოდენ განსხვავებული და ზოგჯერ უცნაურიც უნდა იყოს ეს სპეკულაციები, ყველა ისინი საბოლოო ჯამში ერთადერთ რეცეპტამდე დაიყვანება, რომელსაც ტერმინი ყალბი ევოლუციონიზმი ყველაზე კარგად გამოხატავს. რაში მდგომარეობს იგი ? ძალზე ზუსტად, საქმე ეხება მცდელობას, გააუქმოს კულტურათა მრავალფეროვნება და თან მოგვაჩვენოს, რომ მას სავსებით აღიარებს. რადგან, თუ იმ განსხვავებულ მდგომარეობებს, რომლებშიც იმყოფებიან ადამიანთა როგორც ძველი ისე შორეული საზოგადოებები, განვიხილავთ როგორც იმ ერთადერთი განვითარების სტადიებს თუ ეტაპებს, რომელმაც, ერთი და იგივე დასაწყისიდან, ისინი ერთი და იგივე მიზნამდე შეთანხმებით უნდა მიიყვანოს, აღმოვაჩენთ, რომ მრავალფეროვნება მხოლოდ მოჩვენებითია. კაცობრიობა ხდება ერთი და თავისი თავისი იდენტური; ოღონდ, ეს ერთიანობა და ეს იდენტურობა შეიძლება მხოლოდ პროგრესიულად განხორციელდეს და კულტურათა ნაირფეროვნება გვიჩვენებს იმ პროცესს, რომელიც მაღავს უფრო ღრმა რეალობას ან ამუხრუჭებს მის გამოვლინებას.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს დეფინიცია მარტივია, როდესაც მუდმივად გვახსოვს დარვინიზმის უზარმაზარი მონაპოვარი. მაგრამ დარვინიზმი არაფერ შუაშია, ვინაიდან ბიოლოგიური ევოლუციონიზმი და ფსევდო-ევოლუციონიზმი, რომელიც ჩვენ მხედველობაში გვაქვს, ორი ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებული დოქტრინაა. პირველი წარმოიშვა როგორც ფართო სამუშაო ჰიპოთეზა, რომელიც ეფუძნებოდა დაკვირვებებს და სადაც ინტერპრეტაციას ძალზე მცირე ადგილი ჰქონდა დათმობილი. ამგვარად, ცხენის გენეალოგიის შემადგენელი სხვადასხვა ტიპები შეიძლება ერთ ევოლუციურ სერიაში განვალაგოთ ორი მიზეზის გამო : პირველი მიზეზი გახლავთ ის, რომ ცხენის დაბადებას სჭირდება ცხენი; მეორე ის, რომ ნიადაგის ერთმანეთზე განლაგებული, ისტორიულად სულ უფრო და უფრო ძველი ფენები შეიცავენ ჩონჩხებს, რომლებიც პროგრესიულად იცვლება დაწყებული ყველაზე ახალი ფორმით და ყველაზე არქაულით დამთავრებული. ამგვარად სავსებით შესაძლებელია რომ *Hipparrison-i Equus caballus*-ის რეალური წინაპარი იყოს. ალბათ იგივე მსჯელობა შეიძლება მივუსადაგოდ ადამიანის მოდგმას და მის რასებს. მაგრამ, როდესაც ბიოლოგიური ფაქტებიდან კულტურის ფაქტებზე გადავდივართ,

საქმე განსაკუთრებით რთულდება. დედამიწაში შეიძლება მოვიძიოთ მატერიალური საგნები და გეოლოგიური ფენების მიხედვით დავადგინოთ, რომ მოცემული ტიპის საგნის წარმოების ფორმა ან ტექნიკა პროგრესულად იცვლება. და მანც, ერთი ცული მეორეს არ ბადებს, როგორც ეს ხდება ცხოველის შემთხვევაში. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში თუ ვიტყვით, რომ ერთი ცული წინა ცულის ევოლუციის შედეგია, ეს იქნება მეტაფორული და არაზუსტი გამონათქვამი, რომელსაც არ გააჩნია ის მეცნიერული საფუძველი, რომელსაც გამოიყენებდით, თუ მსგავს გამონათქვამს გამოიყენებდით ბიოლოგიური ფენომენების მისამართით. ის, რაც ნამდვილია მატერიალურ საგნებთან მიმართებაში, რომელთა ფიზიკური არსებობა ნიადაგში დადასტურებულია განსაზღვრებად ეპოქებში, უფრო მეტად ნამდვილია ინსტიტუტების, რწმენების, გემოვნებების შემთხვევაში, რომელთა წარსული საზოგადოდ ჩვენთვის უცნობია. ბიოლოგიური ევოლუციის ცნება შეესაბამება იმ ჰიპოთეზას, რომელსაც გააჩნია ალბათობის ყველაზე დიდი კოეფიციენტი, რომელიც შეიძლება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში შეგვხვდეს; მაშინ როდესაც სოციალური ან კულტურული ევოლუციის ცნებას შემოაქვს, სულ დიდი, ფაქტების წარმოდგენის მომხიბლავი, მაგრამ სახიფათოდ მოხერხებული საშუალება.

სხვათაშორის, ნადვილ და ყალბ ევოლუციონიზმს შორის არსებული, მაგრამ ხშირად უგულვებელყოფილი, ეს განსხვავება აიხსნება მათი წარმოშობის თარიღებით. უეჭველია, რომ სოციოლოგიურ ევოლუციონიზმს ბიოლოგიური ევოლუციონიზმისაგან სოლიდური იმპულსი უნდა მიეღო, მაგრამ ფაქტების თვალსაზრისით, ჰირველი უფრო ადრეულია. ჩვენ არ მივმართავთ იმ ანტიკურ კონცეფციებს, რომლებიც მოგვიანებით პასკალმა გამოიყენა, როდესაც კაცობრიობა წარმოადგინა, როგორც ცოცხალი არსება, რომელიც გადის ბავშვობის, ყრმობის და მოწიფულობის სტადიებს. მაგრამ დავძენთ, რომ XVIII საუკუნეში გაიფურჩქნა ის ფუნდამენტური სქემები, რომლებიც შემდგომში უამრავი მანიპულაციის საგანი გახდა: ვიკოს „სპირალები“, მის მიერვე შემოთავაზებული „სამი ხანა“, რომელიც გახდა კონტის „სამი ეტაპისა“ და კონდორსეს „კიბის“ მაუწყებელი. სოციალური ევოლუციონიზმის ორივე დამფუძნებელმა, სპენსერმა და ტეილორმა შეიმუშავეს და გამოაქვეყნეს თავიანთი დოქტრინა ან *L'origine des espèces* (სახეობათა წარმოშობა)-ის გამოქვეყნებამდე, ან ისე, რომ ეს წაშრომი არ წაუკითხავთ. ძალზე ხშირად, სოციალური ევოლუციონიზმი, რომელიც წინ უსწრებს ბიოლოგიურ ევოლუციონიზმს — მეცნიერულ თეორიას, — მხოლოდ იმ ძველი ფილოსოფიური პრობლემის ყალბად მეცნიერული ფერუმარილია, რომელსაც ვეჭვობთ, რომ ერთ დღეს დაკვირვებამ და ინდუქციამ შეიძლება გასაღები მოუძებნოს.

თავი მართები

**არქაული კულტურები
და პრიმიტიული კულტურები**

ჩვენ გამოვთქვით აზრი, რომ თითოეულ საზოგადოებას შეუძლია კულტურები დაყოს სამ კატეგორიად საკუთარი შეხედულებისამებრ: კულტურები, რომლებიც მისი თანამედროვენი არიან, მაგრამ მდებარეობენ დედამიწის სხვა ადგილზე; ისინი, რომლებიც აღმოცენდნენ დაახლოებით იმავე სვრცეში, მაგრამ მას დროში გაუსწრეს; და ბოლოს ისინი, რომლებიც არსებობდნენ წარსულში და, იმავდროულად, მისგან განსხვავებულ სივრცეში.

ისიც ვნახეთ, რომ ეს სამი ჯგუფი ძალზე არათანაბრად არის შეცნობადი. უკანასკნელი ჯგუფის შემთხვევაში, და როდესაც საქმე ეხება კულტურებს დამწერლობის, არქიტექტურის გარეშე და რომლებსაც მხოლოდ ელემენტარული ტექნიკა გააჩნიათ (როგორც ეს დასახლებული დედამიწის ნახევრის და რეგიონების მიხედვით, ცივილიზაციის დასაწყისიდან მოყოლებული 90-დან 99 %-ის შემთხვევაშია), შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ მის შესახებ არაფერი ვიცით და თუ ვცდილობთ, რაიმე წარმოდგენა ვიქონიოთ მათ შესახებ, ეს მხოლოდ საფუძველმოკლებული ვარაუდების დონეზე.

სამაგიეროდ, უკიდურესად მაცდლურია სურვილი იმისა, რომ პირველი ჯგუფის კულტურებს შორის დროში თანამიმდევრული ურთიერთობები დავადგინოთ. როგორ შეიძლება, რომ ის დღევანდელი საზოგადოებები, რომლებმაც არ იციან, რა არის ელექტროობა და ორთქლის მანქანა, არ მოგვაგონებდნენ დასავლური ცივილიზაციის განვითარების შეასაბამის ფაზას? როგორ შეიძლება აბორიგენი ტომები, რომლებსაც არც დამწერლობა გააჩნიათ და არც მეტალურგია, მაგრამ რომლებიც კლდოვან კედლებზე ფიგურებს ტვიფრავენ და ქვის იარაღებს ამზადებენ, არ შევადაროთ ამავე ცივილიზაციის არქაულ ფორმებს, რომელთა მსგავსებაზეც მეტყველებენ საფრანგეთისა და ესპანეთის გამოქვაბულებში აღმოჩენილი ნაშთები? სწორედ განსაკუთრებით აქ მისცა სრული თავისუფლება თავის თავს ყალბმა ევოლუციონიზმა. და მაინც, ეს მაცდლური თამაში, რომელსაც თითქმის უყოყმანოდ მივეცემით ხოლმე ყოველთვის, როდესაც ამის საშუალება მოვეცემა (დასავლეთელი მოგზაური განა სიამოვნებით არ აღმოაჩენს ხოლმე „შუა საუკუნეებს“ აღმოსავლეთში, „ლუი XIV-ს საუკუნეს“ პირველ მსოფლიო ომამდელ პეკინში, „ქვის ხანას“ ავსტრალიისა და ახალი გვინეის აბორიგენებში?), უკიდურესად დამდუპველია. ჩვენ გამქრალი ცივილიზაციების მხოლოდ ზოგიერთ ასპექტს ვიცნობთ, და ეს ასპექტები მით უფრო ნაკლებია, რაც უფრო ძველია მოცემული ცივილიზაცია, ვინაიდან ჩვენთვის ცნობილი ასპექტები მხოლოდ ისინია, რაც დროის დამაგრეველ ძალას გადაურჩა. მაშასადამე მიდგომა მდგომარეობს იმაში, რომ ნაწილი მოვიაზროთ მთელად, დავასკვნათ, რომ არსებობს ყველა ასპექტის ანალოგია იქნდან გამომდინარე, რომ ორი ცივილიზაციის (თანამედროვესი და გამქრალის) ზოგიერთი ასპექტი მსგავსებს გვთავაზობს. მაგრამ მაინც, მსჯელობის ეს ფორმა არამცთუ ლოგიკურად მიუღებელია, არამედ ძალზე ხშირ შემთხვევაში ფაქტების მიერ გაბათილებულიც კი არის.

შედარებით ახალ ეპოქამდე, თასმანები, პატაგონელები ფლობდნენ თლილი ქვის ინსტრუმენტებს და ზოგიერთი ავსტრიელი და ამერიკელი აბორიგენები მათ ახლაც ამზადებენ. მაგრამ ამ ინსტრუმენტების შესწავლა ძალზე მცირედით გვეხმარება, გავერკვეთ პალეოლითის ხანის ხელსაწყოების ხმარებაში. როგორ იყენებდნენ ცნობილ „მუშტის დარტყმებს“ („coups-de poing“), რომელთა დანიშნულებაც ისეთი ზუსტი უნდა ყოფილიყო, რომ მათი ფორმა და მათი წარმოების ტექნიკა გამოკვეთილად სტანდარტული დარჩა ასი თუ ორასი ათასი წლის განმავლობაში ისეთ ფართო ტერიტორიაზე, რომელიც გადაჭიმულია ინგლისიდან სამხრეთ აფრიკამდე, საფრანგეთიდან ჩინეთამდე? რაში გამოიყენებოდა არაჩვეულებრივი ლევალუაზიური (შუა პალეოლითის ხანა), სამკუთხა და ბრტყელი ხელსაწყოები, რომლებსაც ასობით ვხვდებით საბადოებში და რომელთა შესახებ არანაირი ჰიპოთეზა არაფერს გვეუბნება? რას წარმოადგენდა ეგრეთნოდებული „სამბრძანებლო კვერთხი“, რომელიც ჩრდილოეთის ირმის ძვლისაგან იყო დამზადებული? როგორი უნდა ყოფილიყო ტარდენუაზიული (*tardenoisiennes*) კულტურების ტექნოლოგიები, რომელთაც დაგვიტოვეს მრავალფეროვანი გეომეტრიული ფორმების მქონე თლილი ქვის პარანინა ნაწილების ურიცხვი რაოდენობა, მაგრამ ადამიანის ხელისთვის მისაწვდომი ძალზე ცოტა ხელსაწყო? ყველა ეს გაურკვევლობა გვიჩვენებს, რომ პალეოლითის ხანის საზოგადოებებსა და ზოგიერთ თანამედროვე აბორიგენ საზოგადოებებს შორის კვლავაც არსებობს ერთი მსგავსება: ისინი იყენებედნენ თლილი ქვის ხელსაწყოებს. მაგრამ თვით ტექნოლოგიურ პლანშიც კი ძნელია უფრო შორს წასვლა: მასალის პრაქტიკული გამოყენება, ინსტრუმენტების ტიპები, მათი დანიშნულება განსხვავებული იყო და ამასთან დაკავშირებით, ერთნი ცოტა რამეს თუ გვასწავლიან მეორეს შესახებ. ასეთ შემთხვევაში, როგორ შეიძლება მათ რაიმე ინფორმაცია მოგვაწოდონ ენაზე, სოციალურ ინსტიტუტებსა თუ რელიგიურ რწმენებზე?

ყველაზეპოპულარი ინტერპრეტაცია მათ შორის, რომელსაც კულტურული ევოლუციონიზმი გვთავაზობს, ეხება კლდეზე ნახატებს, რომლებიც შუა პალეოლითის ხანის საზოგადოებებმა დაგვიტოვეს, როგორებიცაა ნადირობის რიტუალებთან დაკავშირებული მაგიური გამოსახულებები. მსჯელობას ასეთი ფორმა აქვს ხოლმე: თანამედროვე პრიმიტიულ საზოგადოებებს აქვთ ნადირობის რიტუალები, რომელთაც ჩვენის აზრით უტილიტალური ღირებულება არ გააჩნიათ; ასევე ვფიქრობთ, რომ პრეისტორიულ კლდეზე ნახატებს, მათი რაოდენობიდან და გამოქვაბულების ყველაზე სიღრმეში მათი არსებობიდან გამომდინარე, არ უნდა ჰქონოდათ უტილიტალური ღირებულება; მათი ავტორები მონადირეები იყვნენ: ე.ი. ისინი გამოიყენებოდა ნადირობის რიტუალების გამოსახატავად. საკმარისია გამოვთქვათ ეს იმპლიციტური არგუმენტაცია, რომ შევაფასოთ მისი არათანამიმდევრულობა. თანაც, ასეთ არგუმენტაციას განსაკუთრებით არა-სპეციალისტებში ვხვდებით, ვინაიდან ეთნოგრაფები, რომლებიც იცნობენ ადამიანური კულტურების ერთიანობის მოწინააღმდეგე ფსევდო-მეცნიერული კანიბალიზმის მიერ ყველა საბაბით მოხსენიებულ ამ პრიმიტიულ მოსახლეობას, ერთხმად აღნიშნავენ, რომ შესწავლილ ფაქტებში არაფერი იძლევა აღნიშნულ დოკუმენტებზე რაიმე ჰიპოთეზის ფორმულირების საშუალებას. და ვიანაიდან ჩვენ აქ კლდეზე ნახატებზე ვსაუბრობთ, ხაზგასმით

აღვნიშნავთ, რომ სამხრეთ-აფრიკული კლდეზე ნახატების გამოკლებით (რომლებსაც ზოგიერთები განიხილავენ როგორც ახალი აბორიგენების შემოქმედებას), „პრიმიტიული“ ხელოვნება ერთნაირად შორს დგას როგორც მაგდალენიარული (შორეული პალეოლითის ხანა) და ორიგნაციული (შორეულ პალეოლითის ხანის დასაწყისი) ხელოვნებებისაგან, ასევე თანამდეროვე ევროპული ხელოვნებისაგან. ვინაიდან ეს ხელოვნებები ხასიათდებიან სტილიზაციის ძალზე მაღალი ხარისხით, რომელიც ყველაზე უკიდურეს დეფორმაციებამდეც კი მიდის, მაშინ როდესაც პრეისტორიული ხელოვნება გასაოცარ რეალიზმს გვთავაზობს. შეიძლება ცოტა-ბამ შეგვიპყროს და ამ უკანასკნელ ხანაში ევროპული ხელოვნების დასაბამი დავინახოთ; მაგრამ თვით ესეც არასწორი იქნებოდა, ვინაიდან იმავე ტერიტორიაზე პალეოლითის ხანას მოჰყვა სხვა ფორმები, რომლებსაც იგივე დამახასიათებელი ნიშნები არ ჰქონდა; გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის უწყვეტობა არფერს ცვლის, ვინაიდან, პრინციპში, ერთი და იგივე მიწაზე ერთი მეორეს მიჰყვებოდნენ განსხვავებული მოსახლეობები, რომლებიც არ იცნობდნენ ან არ აღელვებდათ მათ წინამორბედთა შემოქმედება და თითოეულ მათგანს თან მოჰქონდა განსხვავებული რწმენები, ტექნიკები და სტილები.

კოლუმბამდელი ამერიკა, თავისი ცივილიზაციების ფორმებით, მისი აღმოჩენის წინ, ევროპულ ნეოლითურ პერიოდს მოგვაგონებს. მაგრამ ეს მიმსგავსება განხილვას დიდხანს ვერ უძლებს: ევროპაში სოფლის მეურნეობის განვითარება და ცხოველების მოშინაურება ერთდროულად მიმდინარეობს, მაშინ როდესაც ამერიკაში გამორჩეულად წინ წასულ სოფლის მეურნეობას თითქმის არ ახლავს (ან ძალიან შეზღუდულად) ცხოველების მოშინაურება. ამერიკაში ლითიუმის ხელსაწყოები სამუდამოდ მკვიდრდება სოფლის მეურნეობაში, ევროპაში კი ისინი ასოცირდება მეტალურგიის ეპოქის დასაწყისთან.

არ ღირს მრავალი მაგალითის მოყვანა. რადგან მცდელობა იმისა, რომ ვიცნობდეთ ადამიანთა კულტურების სიმდიდრესა და ორიგინალობას და რომ ისინი დასავლური ცივილიზაციის არათანაბრად დრომოქმული რეპლიკების მდგომარეობამდე დავიყვანოთ, სხვა, უფრო ღრმა სირთულეს აწყდება: მოკლედ თუ ვიტყვით (და გამონაკლისს წარმოადგენს ამერიკა, რომელსაც ჩვენ დავუბრუნდებით), ყველა ადამიანურ საზოგადოებას დაახლოებით ერთნაირი მნიშვნელობის მქონე წარსული აქვს. იმისათვის, რომ ზოგიერთი საზოგადოებები სხვათა განვითარების „ეტაპებად“ განვიხილოთ, მაშინ უნდა დავუშვათ, რომ ამ უკანასკნელთათვის რაღაც ხდებოდა, მაშინ როდესაც პირველთათვის სულ არაფერი, ან ძალზე ცოტა რამ. და მართლაც, თავისუფლად ლაპარაკობენ „ისტორიის არ მქონე“ ხალხების შესახებ (ზოგჯერ იმის სათქმელად, რომ სწორედ ესენი არიან ყველაზე ბედნიერნი). ეს ელითსური გამონათქვამი მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ მათი ისტორია არის და დარჩება უცნობი და არა იმას, რომ ის არ არსებობს. ათეულობით და თვით ასეულობით ათასწლეულების განმავლობაში იქაც იყვნენ ადამიანები, რომლებსაც უყვარდათ, სძულდათ, იტანჯებოდნენ, იგონებდნენ, იბრძოდნენ. სინამდვილეში, არ არსებობენ ხალხები, რომლებსაც მხოლოდ ბავშვობა ჰქონდათ; ყველანი არიან მოწიფულები, თვით ისინიც, რომლებსაც არ უწარმოებიათ თავიანთი ბავშვობის და ყრმობის დღიურები.

ალბათ შეიძლებოდა იმის თქმა, რომ ადამიანთა საზოგადოებებმა არათანაბრად გამოიყენეს წარსული დრო, რომელიც ზოგიერთებისთვის შეიძლებოდა დაკარგული დროც ყოფილიყო ; რომ ერთნი ორმაგ ლუკმას ყლაპავდნენ, მაშინ როდესაც სხვებმა პირაკრულებმა გაიარეს მთელი გზა. ამგვარად ჩვენ შეიძლება ორი ტიპის ისტორია განვასხვავოთ ერთმანეთისაგან: პროგრესული, შენაძენიანი ისტორია, რომელიც თავს უყრის დიდ აღმოჩენებს, შენაძენებს, რათა დიდი ცივილიზაციები შექმნას, და მეორე ისტორია, შეიძლება ასევე აქტიური, რომელიც იმავე რაოდენობის ტალანტებს იყენებს, მაგრამ რომელსაც აკლია სინთეზის ის უნარი, რომელიც პირველის პრივილეგიაა. თითოეული ინოვაცია, იმის მაგივრად, რომ დაემატოს წინა სიახლეებს, რომლებიც იმავე მიმართულებით არიან ორიენტირებულნი, თითქოს მათში, იმ ერთგვარ ტალღისებრ დინებაში ითქვიფება, რომელიც ვერასოდეს მოახერხებს ხანგრძლივად მოწყდეს პრიმიტიულ მიმართულებას.

ვფიქრობთ, რომ ეს კონცეფცია უფრო მოქნილი და ნიუანსირებულია, ვიდრე გამარტივებული შეხედულებები, რომელთა სამართლიანობის დადგენასაც წინა პარაგრაფებში ვეცადეთ. ჩვენ შეგვიძლია კულტურათა მრავალფეროვნების ინტერპრეტაციისადმი მიძღვნილ ესსეში მას ისე მივუჩინოთ ადგილი, რომ სხვა რომელიმეს უსამართლოდ არ მოვექცეთ. მაგრამ ვიდრე იქამდე მივიდოდეთ, უნდა მრავალი საკითხი განვიხილოთ.

თავი მასშთა

პროგრესის იდეა

თავდაპირველად უნდა განვიხილოთ ის კულტურები, რომლებიც ეკუთვნიან მეორეს იმ ჯგუფებიდან, რომლებიც ჩვენ განვასხვავთ: ისინი, რომლებიც ისტორიულად წინ უსწრებდნენ იმ კულტურას — როგორიც უნდა იყოს ის, — რომლის თვალსაზრისსაც ვიზიარებთ. მათი სიტუაცია გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე წინა განხილულ შემთხვევებში; ვინაიდან ევოლუციის ჰიპოთეზა, რომელიც ასე არასარწმუნო და ასე სათუთი ჩანს, როდესაც მას ვიყენებთ სივრცეში ერთმანეთისაგან დაშორებული თანამედროვე საზოგადოებების იერარქიული წესით დაყოფის მიზნით, ამ შემთხვევაში ძნელად სადაც ჩანს, ვიტყოდით, ის პირდაპირ ფაქტებით არის დადასტურებული. არქეოლოგიის, პრეისტორიის და პალეონტოლოგიის ერთობლივი მონაცემებით ჩვენ ვიცით, რომ ევროპა თავდაპირველად დასახლებული იყო ომო-ს მოდგმის ნაირფეროვანი სახეობებით, რომლებიც იყენებდნენ სილექსის უხეშად თლიოლ ხელსაწყოებს; რომ ამ პირველ კულტურებს მოჰყვნენ სხვები, სადაც იხვერება ქვის თლა, შემდეგ მას თან სდევს გაპრიალება, ქვლისა და სპილოს ქვლის დამუშავება; რომ შემდგომში ჩნდება მექონიკობა, ქსოვა, სოფლის მეურნეობა, მეცხოველეობა, რომლებიც პროგრესულად უკავშირდება მეტალურგიას, რომელსაც თავისი ეტაპები გააჩნია. ამ თანამიმდევრული ფორმების განლაგება ხდება ევოლუციისა და პროგრე-

სის მიმართულებით: ერთნი უფრო მაღალ დონეზე არიან განვითარებულნი, მეორენი დაბალ დონეზე. მაგრამ თუ ეს ყველაფერი მართალია, ეს განსხვავებები როგორ ვერ იმოქმედებდნენ უცილობლად იმ წესზე, რომლითაც ჩვენ ვამუშავებთ თანამედროვე ფორმებს, მაგრამ რომელთა შორისაც ანალოგიური სხვაობაა? მაშასადამე ჩვენი წინა დასკვნები შეიძლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგეს ამ ახალი მიდგომის გამო.

კაცობრიობის მიერ დასაბამიდან განხორციელებული პროგრესები იმდენად თვალსაჩინო და აშკარაა, რომ მათი ეჭვის ქვეშ დაყენების ყოველი მცდელობა რიტორიკაში ვარჯიშს დაემსგავსებოდა. და მანც, არც ისე ადვილია, როგორც ვფიქრობთ, ეს პროგრესები დავალაგოთ მოწესრიგებულ და უწყვეტ სერიად. სულ რაღაც ორმაცდაათი წლის წინ, მეცნიერები, მათი წარმოდგენის მიზნით, არაჩვეულებრივად მარტივ სქემებს იყენებდნენ: თლილი ქვის ხანა, გაპრიალებული ქვის ხანა, სპილენძის, ბრინჯაოს, რკინის ხანა. ეს ყველაფერი მეტისმეტად მოხერხებულია. დღეს ჩვენ ეჭვი გვაქვს, რომ ზოგჯერ, ქვის თლა და გაპრიალება ერთი მეორის გვერდით არსებობდა; როდესაც მეორე ტექნიკა მთლიანად ფარავს პირველს, ეს უნდა განვიხილოთ არა როგორც იმ ტექნიკური პროგრესის შედეგი, რომელმაც სპონტანურად ამოხეთქა წინა ეტაპიდან, არამედ როგორც მცდელობა იმისა, რომ ქვაში მეტალის იმ იარაღების და ხელსაწყოების კოპირება მოეხდინათ, რომლებსაც ფლობდნენ უდავოდ უფრო „მაღალი დონის“, მაგრამ სინამდვილეში მათი იმიტატორების თანამედროვე ცივილიზაციები. ან პირიქით, მექანიზეობა, რომელიც მოაიზრებოდა „გაპრიალებული ქვის ხანის“ თანამედროვედ, ევროპის ჩრდილოეთის ზოგიერთი რეგიონისათვის ქვის თლასთან ასოცირდება.

თუ მხოლოდ თლილი ქვის პერიოდს შევეხებით, რომელსაც სხვაგვარად პალეოლიტურ ხანას უწოდებენ, ჯერ კიდევ რამდენიმე წლის წინ ფიქრობდნენ, რომ ამ ტექნიკის სხვადასხვა ფორმები — რომლებიც შესაბამისად „კაუით“ მრეწველობის, „ნამტვრევით (ნამსხვრევით)“ მრეწველობის და „მჭრელპირიანი ფირფიტით“ მრეწველობის დამახასიათებელი იყო — შეესაბამებოდა სამეტაპირი ისტორიულ პროგრესს, რომლებსაც უწოდებდნენ გვიანდელი პალეოლითის, შუა პალეოლითის და ადრინდელი პალეოლითის ხანას. დღეისათვის მიჩნეულია, რომ ეს სამი ფორმა თანაარსებობდა და შეადგენდა არა ცალმხრივი მიმართულების პროგრესის ეტაპებს, არამედ იმ არა სტატიკური რეალობის ასპექტებს, ან, როგორც ამბობენ, „ტიპებს, სახეობებს“, რომელიც ექვემდებარებოდა ძალზე კომპლექსურ სახეცვლილებებსა და ტრანსფორმაციებს. მართლაც, ლევალუაზიელმა, რომელიც ზემოთ მოვიხსენიერ და რომელიც გაიფურჩქა ქრისტეშობამდე 250-ე და 70-ე ათასწლეულებს შორის, თლის ტექნიკის ისეთ სრულყოფას მიაღწია, რომელსაც მხოლოდ ნეოლითის დასასრულს, ორას ორმოცდახუთიდან სამოცი ათასი წლის შემდეგ ვხვდებით და რომლის დამზადება დღეს ძალზე გაგვიჭირდებოდა.

ის, რაც სინამდვილეა კულტურებისათვის, სინამდვილეა რასების შემთხვევაშიც, ამ ორ პროცესს შორის რაიმე მსგავსების დადგენის შესაძლებლობის გარეშე (ვინაიდან საქმე ეხება ორი სხვადასხვა განზომილების მოვლენას): ევროპაში ნეანდერტალის ადამიანი უფრო ადრე არ არსებობდა, ვიდრე ომო საპიენს-ის ყველზე ძველი ფორმები; ესენი მისი თანამედროვენი, სავსებით

შესაძლებელია, წინამორბედნიც კი იყვნენ. და გამორიცხული არ არის, რომ მაიმუნისმაგვართა ქვეკლასების ყველაზე ნაირფეროვანი ტიპები თანაარსებობდნენ დროში თუ არა სივრცეში მაინც: სამხრეთ აფრიკის „პიგმები“, ინდოეთისა და ინდონეზიის „გიგანტები“ და ა.შ.

ერთხელ კიდევ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ყველაფრის მიზანი კაცობრიობის პროგრესის რეალობის უარყოფა კი არ არის, არამედ მოგვიწოდებს, მეტი სიფრთხილით ჩავწერდეთ და წარმოვადგინოთ ის. პრეისტორიული და არქეოლოგიური ცოდნის შეძენა-განვითარება ესწრაფვის სივრცეში განფინოს ცივილიზაციის ის ფორმები, რომლებიც ჩვენ წარმოდგენილი გვქონდა როგორც კატეგორიებად განლაგებული დროში. ეს ორ რამეს ნიშნავს: თავდაპირველად იმას, რომ „პროგრესი“ (თუ ეს ტერმინი ისევ გამოდგება იმ რეალობის აღსანიშნავად, რომელიც ძალზე განსხვავდება იმისგან, რასაც თავიდან მივუსადაგეთ) არც აუცილებელია და არც უნყვეტი; ის ხორციელდება ნახტომებით, მოულოდნელად, ან, როგორც ბიოლოგები იტყოდნენ, მუტაციების სახით. ეს ნახტომები ყოველთვის არ ნიშნავს ერთი და იმავე მიმართულებით უფრო შორს წასვლას; მათ თან ახლავს ორიენტაციის ცვლილებები, ცოტა არ იყოს ჭადრაკის მხედრისებურად, რომელსაც მარაგში ყოველთვის აქვს მრავალი სვლა, მაგრამ არასოდეს იმავე მიმართულებით. კაცობრიობა, რომელიც განიცდის პროგრესს, არასოდეს ჰგავს კიბეზე ამავალ პირვენებას, რომელიც ყოველ მოძრაობაზე ერთ ახალ საფეხურს უმატებს ყველა იმათ, რომელიც მან უკვე დაიპყრო; ის უფრო იმ მოთამაშეს მოგვაგონებს, რომელიც განაწილებულია მრავალ კამათელზე და რომელიც მათ გაგორებაზე ხედავს თუ როგორ განიბნევიან ისინი დაფაზე და როგორ მოაქვს თითოეულ მათგანს განსხვავებული ანგარიში. ის, რასაც ერთ კამათელზე ვიგებთ, შეიძლება მეორეზე დაიკარგოს; ისტორია მხოლოდ დრო და დროა კუმულაციური, ანუ მაშინ როდესაც ანგარიშები ერთმანეთს ხელსაყრელი კომბინაციის შესაქმნელად ემატებიან.

ამერიკის მაგალითი დამაჯერებლად გვიჩვენებს იმ ფაქტს, რომ ეს კუმულაციური ისტორია ერთი რომელიმე ცივილიზაციის ან ისტორიის ერთი რომელიმე პერიოდის პრივილეგია არ არის. ამ უზარმაზარ კონტინენტზე ადამიანები უთუოდ ბოლო გამყინვარების წყალობით აღმოჩნდნენ, რომლებიც აქ მომთაბარეთა პატარ-პატარა ჯუფებად ბერინგის სრუტის გავლით მოვიდნენ მე-20 ათასწლეულის ფარგლებში. ოც თუ ოცდახუთ ათას წელიწადში, ამ ადამიანებმა მოახერხეს მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე კუმულაციური ისტორიის დემონსტრირება: მათ ძირისძირი ბამდე გამოიკვლიეს ახალი ბუნებრივი გარემოს რესურსები, მოაშინაურეს (ზოგიერთი ცხოველური სახეობების გვერდით) ნაირფეროვანი მცენარეული სახეობები საკვებად, სამკურნალოდ და საწამლავად; უბადლოა ის ფაქტი, რომ შხამიანი ნივთიერებები, როგორიცაა მანიოკი, მათ აიყვანეს საბაზო საკვების რანგში, სხვები კი მასტიმულირებელ და საანესთეზიო საშუალებებად გამოიყენეს; შეაგროვეს ზოგიერთი საწამლავი და ნარკოტიკული სახეობება ცხოველურ სახეობების მიხედვით, რომლებზეც თითოეული მათგანი შერჩევით ახდენდა ზემოქმედებას; ზოგიერთი მრეწველობა, როგორებიცაა ქსოვა, კერამიკა და ძვირფასი მეტალების დამუშავება, მათ სრულყოფის ყველაზე მაღალ დონეზე აიყვანეს. ამ უზარმაზარი შემოქმედების შესაფასებლად საკმარისია დავადგინოთ ძველი სამყაროს ცივილიზაციებში ამერიკის მიერ შეტანილი წვლილი.

პირველ რიგში, კარტოფილი, კაუჩუკი, თუთუნი და ცოცა (კოკაინი) (თანამედროვე ანესთეზიის ბაზა), რომლებიც სხვადასხვა სახით დასავლური კულტურის ოთხ დედაბოძს შეადგენენ; სიმინდი და არაქისი, რომლებმაც რევოლუცია მოახდინეს აფრიკის ეკონომიკაში, ვიდრე ისინი ევროპის საკვებ რეჟიმში დაიმკვიდრებდნენ ადგილს; შემდეგ კაკაო, ვანილი, პომიდორი, ანანასი, მწვანე წიწაკა, ლობიოს, ბამბის და გოგრისებრთა მრავალი სახეობა. და ბოლოს, ნული, არითმეტიკის და, არაპირდაპირ, თანამედროვე მათემატიკის საფუძველი, ცნობილი იყო მეიასათვის და მას უკვე იყენებდნენ ჯერ კიდევ ნახევარი ათასწლეულის წინ, ვიდრე მას ინდოელი მეცნიერები აღმოაჩენდნენ და ევროპაში ის არაბების მეშვეობით შემოვიდოდა. შეიძლება სწორედ ამის გამოისობით, ერთი და იგივე ეპოქაში მათი კალენდარი უფრო ზუსტი იყო, ვიდრე ძველი სამყაროსი. ბევრი მელანი დასჭირდა იმის გარკვევას, ინკას პოლიტიკური რეჟიმი სოციალისტური იყო თუ ტოტალიტარული. იგი მაინც გამომდინარეობდა ყველაზე თანამედროვე ფორმულებიდან და რამდენიმე საუკუნით უსწრებდა იმავე ტიპის ევროპულ მოვლენებს. სულ ახლახანს კურარეთი დაინტერესება საჭიროების შემთხვევაში შეგვახსენებდა, რომ მსოფლიოს დანარჩენ ნაწილში გამოუყენებელი უამრავი მცენარეული სახეობების კვლევის შედეგად ამერიკელი აპორიგენების მიერ დაგროვილ მეცნიერულ ცოდნას კიდევ შეუძლია მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს მსოფლიო მეცნიერების განვითარებაში.

თავი მეექვსე

სტაციონარული ისტორია და კუმულაციური ისტორია

წინა თავში ამერიკულ მაგალითზე მსჯელობამ კიდევ უფრო მეტად უნდა დაგვაფიქროს იმ განსხავევბაზე, რომელიც არსებობს „სტაციონარულ ისტორიასა“ და „კუმულაციურ ისტორიას“ შორის. თუ ჩვენ ამერიკას კუმულაციური ისტორიის პრივილეგია მივაკუთვნეთ, უნდა ვაღიაროთ, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ის არის მამამთავარი ზოგიერთი იმ წვლილისა, რომლებსაც მას დავესესხეთ ან რომლებიც ჩვენსას გავს. მაგრამ როგორი იქნებოდა ჩვენი პოზიცია იმ ცივილიზაციის მიმართ, რომელიც ეცდებოდა განევითარებინა საკუთარი ღირებულებები, რომელთაგანაც არცერთი დააინტერესებდა დამკვირვებლის ცივილიზაციას? ეს უკანასკნელი ხომ არ ეცდებოდა, ასეთი ცივილიზაციისათვის სტაციონარული ეწოდებინა? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისტორიის ამ ორ ფორმას შორის განსხვავება მათი შემადგენელი კულტურების შინაგან ბუნებაზე ხომ არ არის დამოკიდებული, ან ეს განსხვავება იმ ეთნოცენტრისტული თვალსაწიერიდან ხომ არ გამოდინარეობს, რომელსაც ჩვენ ყოველთვის ვიკავებთ, განსხვავებული კულტურა რომ შევაფასოთ? ამგვარად, ჩვენ კუმულაციურს ვუწოდებთ ყველა კულტურას, რომელიც იმავე გზით ვითარდება, როგორც ჩვენი, ანუ რომლის განვითარებასაც ჩვენთვის მნიშვნელოვანი დატვირთვა

ექნებოდა. მაშინ როდესაც სხვა კულტურები ჩვენთვის სტაციონარული იქნებოდა არა იმიტომ, რომ ისინი ნამდვილად ასეთი არიან, არამედ იმიტომ, რომ მათი განვითარების ხაზი ჩვენთვის არაფერს ნიშნავს, რომ ის არ იზომება იმავე მეთოდოლოგიური ტერმინებით, რომლებსაც ჩვენ ვხმარობთ.

ეს რომ ასეა, ამაზე მეტყველებს იმ პირობების თუნდაც ძალზე ზოგადი მიმოხილა, რომ-ლებშიც ჩვენ ორ ისტორიას შორის განსხავავებას ვაკეთებთ არა ჩვენი საზოგადოებისაგან განსხვავებული საზოგადოებების დასახასიათებლად, არამედ ჩვენივე საზოგადოების შიგნით. ასეთი მიღომა უფრო ხშირია, ვიდრე ჩვენ ეს წარმოგვიდგენია. ასაკოვანი ადამიანები-სათვის სტაციონარულია ის ისტორია, რომელიც მათი მოხუცებულობის ასაკში იქმნება იმ კუმულაციური ისტორიის საპირისპიროდ, რომლის მოწმეც მათი ახალგაზრდული წლებია. ეპოქას, რომელშიც ისინი აქტიურად აღარ არიან ჩართულნი, სადაც ისინი არავითარ როლს აღარ თამაშობენ, აზრი აღარ აქვს: იქ უკვე აღარაფერი ხდება, ან თუ რამე ხდება, მათთვის მხოლოდ ნეგატიური ხასიათისაა: მაშინ როდესაც მათი შვილიშვილები ამ პერიოდში ისეთი გულ-მოდგინებით და გატაცებით ცხოვრობენ, რომელიც მათმა უფროსმა თაობამ უკვე დაივიწყა. რომელიმე პოლიტიკური რეჟიმის მონიალმდეგებებს უჭირთ იმის აღიარება, რომ ეს რეჟიმი ვითარდება; ისინი მას მთლიანობაში გმობენ, ისტორიიდან ისე ამოაგდებენ, როგორც რაღაც საშინელ ანტრაქტს, რომლის დასასრულსაც ცხოვრება ხელახლა იწყება. სრულიად განსხავებულია ამ პარტიის მომხრეთა შეხედულება და უნდა აღინიშნოს, რომ ეს განსხვავება მით უფრო ღრმაა, რაც ისინი მჭიდროდ და მაღალ რანგში მონაწილეობენ აპარატის ფუნქციონირებაში. ამა თუ იმ კულტურის ან კულტურული პროცესის ისტორიულობა, ან, თუ უფრო ზუსტად ვიტყვით, მოვლენითობა (*événementialité*), დამოკიდებულია არა მათ შინაგან ბუნებაზე, არამედ იმ სიტუაციაზე, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებით მათთან მიმართებაში, ჩვენი ინტერესების იმ რა-ოდენობასა და ნაირფეროვნებაზე, რომლებიც ჩვენი უპირატესობის საწინდარია.

ამგვარად, დაპირისპირება პროგრესულ კულტურებსა და ინერტულ კულტურებს შორის უპირველესად ადგილმდებარეობის განსხვავებას ეფუძნება. მიკროსკოპით დამკვირვებელს, რომელიც ობიექტისაგან გარკვეულ, წინასწარ გათვლილ დისტანციაზე იმყოფება, მის ერთ და მეორე მხარეს განლაგებული სხეულები, მანძილი მათ შორის რამდენიმე მეასედი მილიმეტრიც რომ იყოს, მაინც ბუნდოვნად და არეულ-დარეულად მოეჩვენება, ან სრულიადაც არ გამოჩნდებიან მიკროსკოპში : ვინაიდან, ამ შემთხვევაში მხედველობა სწორხაზოვანია. კიდევ ერთი შედარება იგივე ილუზიას ცხადყოფს. ეს ის შედარებაა, რომელსაც იყენებენ ფარდობითობის თეორიის პირველი ელემენტების ასახსნელად. იმის დასამტკიცებლად, რომ სხეულების გადაადგილების მასა და სიჩქარე აბსოლუტური სიდიდეები კი არ არის, არამედ დამკვირვებლის პოზიციაზეა დამოკიდებული, გვახსენებენ, რომ მატარებლის ვაგონში ფანჯარასთან მჯდომი მგზავრისთვის სხვა მატარებლების სიგრძე და სიჩქარე იცვლება იმის მიხედვით, ისინი იმავე მიმართულებით გადაადგილდებიან თუ საპირისპირო მიმართულებით. იგივე შეიძლება ითქვას ამა თუ იმ კულტურის წევრზე, რომლიც ისევეა დამოკიდებული თავის კულტურაზე, როგორც იდეალური მგზა-

ვრი თავის მატარებელზე. ვინაიდან, დაბადებიდანვე, გარემოდან ჩვენში შემოაღწევს, ათასგვარი გაცნობიერებული თუ გაუცნობიერებელი ხერხებით, ორიენტირთა კომპლექსური სისტემა, რომელიც შედგება შეფასებებისაგნ, მოტივაციებისაგნ, ინტერესის სფეროებისაგნ, მათ შორის ის რეფლექსური ხედვაც, რომელსაც სწავლა-განათლება თავს გვახვევს ჩვენი ცივილიზაციის ისტორიული ჩამოყალიბების პროცესის თაობაზე და რომლის გარეშეც ეს ცივილიზაცია წარმოუდგენელი იქნებოდა, ან რეალურ მიმართულებებთან წინააღმდეგობაში მოვიდოდა. ჩვენ ამ ორიენტირებს მიჯაჭვულნი გადავაადგილდებით და გარესამყაროს კულტურულ რეალიებს ან მხოლოდ იმ დეფორმაციებით აღვიქვამთ, რომლებითაც ორიენტირების ეს სისტემა მათ წარმოგვიდგენს, ან გვართმევს უნარს, ამ კულტურული რეალიებიდან საერთოდ რაიმე აღვიქვათ.

ძალიან ხშირად, განსხვავება „მოძრავ კულტურებსა“ და იმ „კულტურებს შორის, რომლებიც არ იძვრიან“, აიხსნება პოზიციის იმავე განსხვავებით, რომელსაც ადგილი აქვს ჩვენი მგზავრის შემთხვევაში, როდესაც მოძრავი მატარებელი გადაადგილდება ან არ გადაადგილდება. მართალია იმ განსხვავებით, რომლის მნიშვნელობა იმ დღეს გამოჩნდება — ჩვენ უკვე შეგვიძლია ამ დღის დადგომა განვჭვრიტოთ, — როდესაც შევეცდებით ფარდობითობის თეორიის განზოგადოებულ ფორმულირებას არა ეინშტეინის გაებით, არამედ როდესაც ეს თეორია მიესადაგება როგორც ფიზიკურ მეცნიერებებს, ასევე სოციალურ მეცნიერებებს: ერთშიც და მეორეშიც ყველაფერი თითქოს სიმეტრიულად, მაგრამ საპირისპიროდ ხდება. ფიზიკური სამყაროს დამკვირვებელს (როგორც ამას მგზავრის მაგალითი გვიჩვენებს) უძრავად ის სისტემები ეჩვენება, რომლებიც მისი მიმართულებით ვითარდება, მაშინ როდესაც ყველაზე სწრაფი ის სისტემებია, რომლებიც განსხვავებული მიმართულებებით ვითარდება. სრულიად საპირისპირო მოვლენასთან გვაქვს საქმე კულტურების შემთხვევაში, ვინაიდან ისინი ჩვენთვის მით უფრო აქტიურნი არიან, რამდენადაც იმავე მიმართულებით გადაადგილდებიან, როგორც ჩვენ, ხოლო განსხვავებული ორიენტაციის შემთხვევაში, ჩვენთვის ეს კულტურულები სტაციონარულები არიან. მაგრამ ადამიანის მეცნიერებების შემთხვევაში, სიჩქარის ფაქტორს მხოლოდ მეტაფორული დავირთვა აქვს. შედარება რომ უფრო საფუძვლიანი იყოს, ჩვენ ის უნდა შევცვალოთ ინფორმაციის და მნიშვნელობის ფაქტორით. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ უფრო მეტი ინფორმაციის მოპოვებაა შესაძლებელი იმ მატარებელზე, რომელიც ჩვენი მატარებლის პარალელურად და იგივე სიჩქარით მოძრაობს, როგორც ჩვენი (მაგალითად დავაკვირდეთ მგზავრთა თავებს, დავთვალოთ ისინი, და ა.შ.), ვიდრე იმ მატარებელზე, რომელიც ჩვენ გვისწრებს ან რომელსაც ჩვენ დიდი სიჩქარით ვუსწრებთ, ან რომელიც მით უფრო მოკლე გვეჩვენება, რაც საპირისპირო მიმართულებით მოძრაობს. უკიდურეს შემთხვევაში, ის ისე სწრაფად ჩაგვიცვლის, რომ მისგან იმდენად ბუნდოვანი შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ თვით სიჩქარის ნიშნებიც კი ქრება; იგი გადაიქცევა მხედველობითი არეალის წამიერ არეულობად: ის უკვე აღარ არის მატარებელი, ის უკვე აღარაფერს ნიშნავს. თითქოს არსებობს რაღაც კავშირი მოჩვენებითი მოძრაობის ფიზიკურ ცნებასა და სხვა ცნებას შორის, რომელიც არის როგორც ფიზიკური, ასევე ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური: იმ ინფორმაციის რაოდენობის ცნება რომელსაც შეუძლია „გაიაროს“ ორ ინდივიდს ან ორ ჯგუფს შორის, იმის მიხედვით, თუ რამდენად დიდია მათი შესაბამისი კულტურების მრავალფეროვნება.

ყოველთვის, როდესაც ჩვენ უნებურად ადამიანურ კულტურას განვსაზღვრავთ როგორც ინერტულს ან სტაცინარულს, საკუთარ თავს უნდა ვკითხოთ, ეს მოჩვენებითი უძრაობა იმ უცოდინრობის შედეგი ხომ არ არის, რომელსაც ჩვენ ვამჟღავნებთ მისი ნამდვილი ინტერესების მიმართ, იქნება ეს გაცნობიერებულითუ გაუცნობიერებელი, და ეს კულტურა, რომელსაც ჩვენი კულტურისგან განსხვავებული კრიტერიუმები აქვს, ჩვენთან დამოკიდებულებაში იგივე ილუზის მსხვერპლი ხომ არ არის. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჩვენ ერთმანეთისათვის ინტერეს-მოკლებულნი აღმოვჩნდებოდით მხოლოდ იმიტომ, რომ ერთმანეთს არ ვგავართ.

ორი თუ სამი საუკუნეა, რაც დასავლურმა ცივილიზაციამ ადამიანს სულ უფრო და უფრო მძლავრი მექანიკური საშუალებები დაუქვემდებარა. ამ კრიტერიუმს თუ მივიღებთ, თითოეული ადამიანის განკარგულებაში მყოფი ენერგიის რაოდენობის მიხედვით შეგვიძლია განვსაზღვროთ ადამიანთა საზოგადოებების განვითარების მეტნაკლებად მაღალი ხარისხი. დასავლური ცივილიზაცია, მისი ჩრდილო-ამერიკული ფორმით, თავში დაიკავებს ადგილს, მას მოჰყვება ევროპული საზოგადოებები კუდში აზიურ და აფრიკულ საზოგადოებებთან ერთად, რომლებიც მაღალე ერთმანეთისგან განურჩეველნი, ერთგვაროვანი გახდებიან. თუმცა, ეს ასობით ან ათასობითაც კი „არასაკმარისად განვითარებულად“ ან „პრიმიტიულად“ წოდებული საზოგადოებები, რომლებიც ერთ მთლიან ბუნდოვან მასაში გათქვეფილი წრმოგვიდგებიან, როდესაც მათ ზემოაღნიშნული ურთიერთობების თვალსაზრისით განვიხილავთ (და რომელიც არ შეიძლება მათი დახასიათების დროს გამოვიყენოთ, ვინაიდან განვითარების ეს ხაზი მათ არ გაუვლიათ ან მათთან მას ძალზე მეორეხარისხოვანი ადგილი უკავია), ისინი ერთი მეორეს ანტიპოდებად განლაგდებიან; არჩეული თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ჩვენ განსხვავებულ კლასიფიკაციებამდე მივართ.

ჩვენ კრიტერიუმად რომ ნიჭიერების ხარისხი შეგვერჩია, რომელიც გაიმარჯვებდა ყველაზე მტრულ გეოგრაფიულ გარემოზე, არავითარი ეჭვი არ არსებობს, რომ ესკიმოსები, ერთის მხრივ, ბედუინები, მეორეს მხრივ, გამარჯვებას მოიპოვებდნენ. ინდოეთმა შეძლო უკეთ, ვიდრე რომელიმე სხვა ცივილიზაციამ, შეემუშავებინა ისეთ ფილოსოფიურ-რელიგიური სისტემა, ჩინეთმა კი ცხოვრების ისეთი წესი, რომლებსაც უნარი ჰქონდათ შეემცირებინათ დემოგრაფიული წონას-წორობის დარღვევის ფსიქოლოგიური შედეგები. უკვე ცამეტი საუკუნეა, რაც ისლამმა შექმნა ადამიანის ცხოვრების ყველა ფორმის სოლიდარობის თეორია: ტექნიკური, ეკონომიკური, სოცილური, სულიერი, რასაც დასავლეთმა სულ ახლახანს მიაკვლია მარქსისტული აზროვნების ზოგიერთი ასპექტით და თანამედროვე ეთნოლოგიის შექმნით. კარგად ვიცით, თუ ამ წინასწარმეტყველურმა ხედვამ როგორი მნიშვნელოვანი ადგილი დააკავებინა არაბებს შუა საუკუნეების ინტელექტუალურ ცხოვრებაში. დასავლეთი, მანქანების დიდოსტატი, ამჟღავნებს იმ უმაღლესი მანქანის რესურსების და გამოყენების ძალზე ელემენტარულ ცოდნას, რასაც ადამიანის სხეული ჰქვია. ამ სფეროში, ისევე როგორც მის მომიჯნავე სფეროში, რასაც ფიზიკურსა და მორალურს შორის ურთიერთობები ჰქვია, აღმოსავლეთმა და შორეულმა აღმოსავლეთმა დასავლეთს მრავალი ათასწლეულით გაუსწრეს; მათ შექმნეს ისეთი ფართო თეორიული და პრაქტიკული ცოდნის ერთობლიობა (*kompendiumi*), როგორიცაა იოგა ინდოეთში, წევის (*souffle*) ჩინური ტექნიკები

და ძველი მაორების ვისცერული ვარჯიშები. ზოგიერთი პოლინეზიელი ხალხები მრავალი საუკუნის განმავლობაში მისდევდნენ სოფლის მეურნეობას მიწის გარეშე, რომელიც სულ ცოტა ხნის წინ დადგა დღის წესრიგში. მათვე ასწავლეს მსოფლიოს ნაოსნობის ხელოვნება. XVIII სუკუნეში მსოფლიო შეძრა მათ მიერ გამოვლენილმა სოციალური და მირალური ცხოვრების წესმა, რომელიც უფრო თავისუფალი და კეთილშობილი იყო, ვიდრე ოდესმე გვსმენია.

რაც შეეხება ოჯახის ორგანიზაციის, ოჯახურ ჯგუფსა და სოციალურ ჯგუფს შორის ურთიერთობების ჰარმონიზაციის საკითხს, ავსტრალიელებს, რომლებიც ეკონომიკურ პლანში ჩამორჩებოდნენ, კაცობრიობის დანარჩენ ნაწილთან შედარებით იმდენად მოწინავე ადგილი უკავიათ, რომ მათ მიერ გონივრულად და სავსებით გაცნობიერებულად შემუშავებული წესების სისტემების გასაგებად აუცილებელი იქნება, თანამედროვე მათემატიკის ყველაზე დახვენილ ფორმებს მივმართოთ. სწორედ მათ აღმოაჩინეს, რომ ოჯახური კავშირები ქმნიან იმ კანვას (ბადეს), რომლებზეც სხვა სოციალური ინსტიტუტები მხოლოდ ნაქარგებია; ვინაიდან, თვით თანამედროვე საზოგადოებაშიც კი, სადაც ოჯახის როლი მცირდება, ოჯახური კავშირების ინტესივობა ნაკლები არ არის : ის მხოლოდ სუსტდება უფრო ვიწრო წრეში, რომლის ფარგლებშიც სხვა კავშირები, რომლებიც სხვა ოჯახებს აინტერესბთ, მას ენაცვლებიან. ოჯახების დაკავშირებამ მათი წევრების ქორნინებების გზით შეიძლება ისეთი ფართო ანჯამების (*charnière*) შექმნამდე მიგვიყვანოს, რომელიც მთელ სოციალურ შენობას მოქნილებას შესძენენ და შეინარჩუნებენ მას.

ავსტრალიელებმა საოცარი ნათელგონიერებით შექმნეს ამ მექნიზმის თეორია და აღწერეს ის მთავარი მეთოდები, რომლებიც მათი განხორციელების საშუალებას იძლეოდნენ იმ უპირატესობების და დაბრკოლებების გათვალისწინებით, რომლებიც თითოეულ მათგანს შეიძლება თან სდევდეს. ამგვარად, ისინი გასცდნენ ემპირიული დაკვირვების პლანს და მიაღწიეს იმ მათემატიკური კანონების ცოდნას, რომლებიც სისტემას მართავენ. ამიტომაც, გადაჭარბებული არ იქნებოდა, მათი სახით მივსალმებოდით არა მხოლოდ ზოგადად სოციოლოგიის დამფუძნებლებს, არამედ სოციალურ მეცნიერებებში საზომის ნამდვილ დამამკვიდრებლებს.

მელანეზიელების მიერ ესთეტური გამოგონების სიმდიდრე და სიმამაცე, მათი ტალანტი, სოციალურ ცხოვრებაში მოახდინონ გონების გაუცნობირებელი აქტივობის ყველაზე ბუნდოვანი პროდუქტების ჩართვა, შეადგენს ყველაზე დიდი მნერვალს, რომელიც კი ადამიანებს ამ მიმართულებით ოდესმე დაუპყრიათ. აფრიკის წვლილი კიდევ უფრო კომპლექსური, მაგრამ ასევე უფრო ბნელით მოცულია, ვინაიდან სულ ახლახანს დაფიქრდნენ იმ როლის მნიშვნელობაზე, რომელიც აფრიკას უნდა ჰქონდეს ძველი სამყაროს კულტურულ მელტინგ პოტ-ში: ადგილი, სადაც ყველა გავლენამ თავი მოიყარა და ერთმანეთში აირია იმისათვის, რომ შემდეგ დანანილებულიყვნენ ან მარაგში შემორჩენილიყვნენ, მაგრამ ყოველთვის ტრანსფორმირდებოდნენ ახალი მიმართულებით. ეგვიპტური ცივილიზაცია, რომლის მნიშვნელობაც კაცობრიობისათვის საყოველთაოდ ცნობილია, მხოლოდ მაშინ არის გასაგები, როდესაც მას განვიხილავთ როგორც აზიის და აფრიკის ერთობლივ ქმნილებას. ხოლო ძველი

აფრიკის დიდი პოლიტიკური და იურიდიული სისტემები, დასავლური სამყაროსათვის დიდი ხნის განმავლობაში უცნობი მისი ფილოსოფიური დოქტრინები, მისი პლასტიკური ხელოვნება და მისი მუსიკა, რომლებიც მეთოდურად სწავლობენ თითოეული გამოხატვის ხერხის მიერ შემოთავაზებულ ყველა საშუალებას, წარმოადგენენ საოცრად ნაყოფიერი წარსულის ნიშანს. სხვათაშორის, ამ წარსულს უშუალოდ მოწმობს ბრინჯაოსა და სპილოს ძვლის ძველი ტექნიკების დახვენა, რომელიც დიდად უსწრებს წინ ყველაფერს იმას, რაც დასავლეთში იგივე ეპოქაში ამ სფეროებში კეთდებოდა. ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ ამერიკის წვლილზე, ამიტომ საჭიროდ აღარ მივიჩნევთ კვლავ დაუუბრუნდეთ მას.

სხვათაშორის, ვფიქრობთ, რომ ამ დანაწევრებულმა წვლილმა არ უნდა მიიპყროს იმდენად ჩვენი ყურადღება, ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში იმ საფრთხის წინაშე აღმოვჩნდებოდით, რომ ეს სამყაროზე მოგვცემდა ორმაგად ყალბ, არასწორ წარმოდგენას მსოფლიო ცივილიზაციაზე, როგორც ისეთივე კომპოზიციაზე, როგორიც არღეკინის სამოსია. ძალზე ბევრჯერ დავადგინეთ, თუ ვინ რისი მფლობელი იყო : ფინიკიები დამწერლობის ; ჩინელები ქალალდის, ზარბაზნის დენთის, კომპასის ; ინდოელები შუშისა და ფოლადის... ეს ელემენტები ნაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე ის, თუ როგორ აჯგუფებს მათ თითოეული კულტურა, როგორ შემოინახავს ან როგორ გარიყავს მათ. ხოლო თითოეული მათგანის ორიგინალურობას განსაზღვრავს ის, თუ როგორ მოახერხებს პრობლემების გადაჭრას, როგორ პერსპექტივას უქმნის იმ ფასეულობებს, რომლებიც დაახლოებით ერთნაირია ყველა ადამიანისათვის: ვინაიდან ყველა ადამიანი, გამონაკლისის გარეშე, ფლობს ენას (მეტყველებას), ტექნიკებს, ხელოვნებას, სამეცნიერო ტიპის ცოდნას, რელიგიურ რწმენებს, სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მოწყობას. თუმცა ეს დოზირება არასოდეს არის ზუსტად ერთნაირი თითოეული კულტურისათვის. თანამედროვე ეთნოლოგია სულ უფრო და უფრო ცდილობს ცხადყოს ამ გაეკეთებული არჩევანის წარმოშობის საიდუმლოება, ვიდრე აღნუსხოს ის თვისებები, რომლებიც კულტურებს ერთმანეთისგან ასხვავებს.

თავი მაჟვილე

დასავლური ცივილიზაციის ადგილი

შესაძლებელია ასეთი არგუმენტაციას მისი თეორიული ხასიათის გამო შევენინააღმდეგოთ. შეიძლება ისიც ვთქვათ, რომ აბსტრაქტული ლოგიკის პლანში, შესაძლებელია თითოეულ კულტურას არ შესწევდეს უნარი რეალურად შეაფასოს მეორე კულტურა, ვინაიდან კულტურას არ შეუძლია საკუთარ თავს გაექცეს და შესაბამისად, მისი შეფასება სამუდამო რელატივიზმის ტყვეობაში აღმოჩნდება. მაგრამ მიმოიხედეთ თქვენს გარშემო; ყურადღებით მოეკიდეთ

ყველაფერს, რაც მსოფლიოში ხდება ბოლო ერთი საუკუნე და ყველა თქვენი გონიერაჭვრეტითი ძიება ჩაიფუშება. ყველა ცივილიზაცია, ყოველგვარი საკუთარ თავში ჩაკეტვის გარეშე, ერთი მეორეს მიყოლებით აღიარებს მათ შორის ერთის უპირატესობას, რომელსაც დასავლური ცივილიზაცია ჰქვია. განა ვერ ვხედავთ, როგორ ესესხება მას თანამიმდევრულად მთელი მსოფლიო მის ტექნიკებს, მისი ცხოვრების წესს, მის გართობებს და თვით სამოსსაც კი? ისევე როგორც დიოგენემ მოძრაობა სიარულით დაასაბუთა, ადამიანთა კულტურების მსვლელობა, აზიის ფართო მასებიდან მოყოლებული ბრაზილიურ თუ აფრიკულ ჯუნგლებში ჩაკარგული ტომებით დამთავრებული, ისტორიაში უპრეცედენტო ერთსულოვნებით მოწმობს, რომ ადამიანური ცივილიზაციის ერთ-ერთი ფორმა უფრო განვითარებულია, ვიდრე ყველა დანარჩენი : საერთაშორისო შეკრებებზე „არასაკმაოდ განვითარებული“ ქვეყნები სხვებს იმას კი არ საყვედურობენ, რომ ისინი გაადასავლეთელეს, არამედ იმას, რომ საკმაოდ სწრაფად არ დაეხმარნენ გადასავლეთელებაში.

აქ ჩვენ ჩვენი საუბრის ყველაზე მგრძნობიარე წერტილს ვეხებით; არაფერში გამოგვადგებოდა ადამიანთა კულტურების ორიგინალურობის დაცვა მათსავე საწინააღმდეგოდ. უფრო მეტიც, უკიდურესად ძნელია ეთნოგრაფისათვის ისეთი ფენომენის სამართლიანი შეფასება, როგორიცაა დასავლური ცივილიზაციის უნივერსალურობა, და ეს მრავალი მიზეზის გამო. თავდაპირველად, მსოფლიო ცივილიზაციის არსებობა ისტორიაში ერთადერთი ფაქტია. ან კიდევ, თუ მას წინამორბედნი ჰყავს, ისინი შორეულ წარსულში უნდა ვეძებოთ, რომლის შესახებაც ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცით. შემდეგ, მოცემული საკითხის გარშემო დიდი არასარწმუნობაა გამეფებული. ფაქტია, რომ საუკუნე ნახევარია, რაც დასავლური ცივილიზაცია ცდილობს მსოფლიოში გავრცელდეს, იქნება ეს მთლიანად თუ მისი ისეთი საკვანძო ელემენტებით, როგორიცაა ინდუსტრიალიზაცია; ისიც აღსანიშნავია, რომ მაშინ როდესაც სხვა კულტურები ცდილობენ მათი ტრადიციული მემკვიდრეობიდან რაღაც მაინც შეინარჩუნონ, ეს მცდელობა, როგორც წესი, ზედნაშენ სტრუქტურებამდე, ანუ ყველაზე სათუთ ასპექტებამდე დაიყვანება, რომლებიც, უნდა ვივარაუდოთ, მიმდინარე ტრანსფორმაციების მეშვეობით თანდთანობით განიდევნება. მაგრამ ეს ფენომენი განხორციელების პროცესშია, ჩვენ ჯერ კიდევ არ ვიცით მისი შედეგი. ეს პროცესი ხომ არ დამთავრდება პლანეტის საყოველთაო გადასავლეთებით რუსული ან ამერიკული ვარიანტებით? ხომ არ გამოჩენდება სინკრეტული ფორმები, რომელთა შესაძლებლობასაც ჩვენ ვამჩნევთ ისლამური სამყაროს, ინდოეთის და ჩინეთის შემთხვევაში? ან იქნებ ეს დინება უკვე დასასრულს უახლოვდება და მოხდება მისი შეწოვა, ვინაიდან დასავლური სამყარო მზად არის, ისევე როგორც ეს პრეისტორიული მონსტრები, დაემორჩილოს იმ ფიზიკურ ექსპანსიას, რომელიც შეუთავსებადია მისი არსებობის უზრუნველმყოფ შინაგან მექანიზმებთან? ჩვენ ვეცდებით, ყველა ამ სიფრთხილის გათვალისწინებით, შევაფასოთ ის პროცესი, რომელიც ჩვენს თვალწინ მიმდინარეობს და რომლის აგენტები, დამხმარენი თუ მსხვერპლიც ჩვენ ვართ შეგნებულად თუ შეუგნებლად.

დავიწყებთ იმის აღნიშვნით, რომ დასავლური ცხოვრების წესის ან ზოგიერთი მისი ასპექტების ჩვენს მიერ გაზიარება სრულიადაც არ არის ისეთი სპონტანური, როგორც ამას

დასავლეთელები ფიქრობენ. იგი უფრო არჩევანის არ ქონის შედეგია, ვიდრე თავისუფალი გადაწყვეტილებისა. დასავლურმა ცივილიზაციამ მთელ მსოფლიოში დაამკვიდრა თავისი ჯარისკაცები, თავისი დახლები, თავისი პლანტაციები და თავისი მისონერები; იგი პირდაპირ თუ ირიბად ჩაერია ფერადყანიანი მოსახლეობის ცხოვრებაში; მან ძირისძირობამდე არივ-დარია არსებობის მათეული ტრადიციული წესი და ამას აკათებდა ან თავისი ცხოვრების წესის თავზე მოხვევითანისეთი პირობების შექმნით, რომლებიც ხელსუწყობდნენ არსებული გარემოს ნგრევას ისე, რომ არ ცვლიდნენ მას სხვა გარემოთი. დაპყრობილი თუ არეულ-დარეული ხალხები იძულებული იყვნენ მიეღოთ ის ცვლილებები, რომლებსაც მათ სთავაზობდნენ, ან კიდევ, თუ საამისოდ არ იყვნენ განწყობილნი, იმასდა იმედოვნებდნენ ისე დაახლოვებოდნენ მათ, რომ შესძლებოდათ იმავე ნიადაგზე მათი დამარცხება. ძალთა ურთიერთობაში მსგავსი უთანასწორობის არ არსებობის შემთხვევაში საზოგადოებები ასე ადვილად არ ნებდებიან; მათი Weltanschauung უფრო აღმოსავლეთ ბრაზილიის იმ საბრალო ტომებისას უახლოვდება, რომლებსაც ეთნოფრაფმა კურტ ნიმუენდაჟუმ (*Curt Nimuendaju*) თავი აშვილებინა და რომელთა აბორიგენებიც, ყოველთვის, როდესაც ცივილიზებულ ცენტრებში გარკვეული დროის გატარების შემდეგ ის თავისიანებში ბრუნდებოდა, სიბრალულით ქვითინებდნენ იმის გაფიქრებაზე, თუ რაოდენი ტანჯვა უნდა გადაეტანა იმ ერთადერთი ადგილიდან — მათი სოფლიდან — შორს, სადაც ისინი თვლიდნენ, რომ ცხოვრება ნამდვილად ღირდა.

თუმცადა, ამ სიფრთხილის ფორმულირებით საკითხი ჩვენ მხოლოდ გადავაადგილეთ. თუ ეს არ არის თანხმობა, რომელიც აფუძნებს დასავლეთის უპირატესობას, მაშინ ეს ის დიდი ენერგია ხომ არ არის, რომელმაც მას საშუალება მისცა ეს თანხმობა ძალით მიეღო? აქ ჩვენ გადაულახავ დაბრკოლებას ვაწყდებით. ვინაიდან ძალთა ეს უთანასწორო კოლექტიური სუბიექტურობი-დან აღარ გამომდინარეობს, როგორც ეს იყო თანხმობის ფაქტების შემთხვევაში, რომლებზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი. ეს ის ობიექტური ფენომენია, რომლის ახსნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეგვიძლია, თუ ობიექტურ მიზეზებს დავეყრდნობით.

საქმე იმაში არ არის, რომ ცივილიზაციების ფილოსოფიის შესწავლას მივყოთ ხელი; ჩვენ შეიძლება ტომები მივუძღვნათ დასავლური ცივილიზაციის მიერ ნაქადაგები ღირებულებების ბუნებაზე დისკუსიას. ჩვენ მხოლოდ ყველაზე ცხადზე გავამახვილებთ თქვენს ყურადღებას, იმათზე, რომლებიც ყველაზე ნაკლებ საკამათოა. ვფიქრობთ, ასეთები ორი უნდა იყოს: ერთის მხრივ, დასავლური ცივილიზაცია ცდილობს, როგორც ამას ლესლი უაიტი ამტკიცებს, მუდმივად ზარდოს ენერგიის ის რაოდენობა, რომელიც ერთ სულ მოსახლეზე მოდის; მეორეს მხრივ, დაიცვას და გაახანგრძლივოს ადამიანის სიცოცხლე. მოკლედ რომ გამოვხატოთ ჩვენი ნააზ-რევი, ვიტყვით, რომ მეორე ასპექტი პირველის ერთგვარი ფორმაა, ვინაიდან თავისუფალი ენერგიის რაოდენობა იზრდება, დაახლოებით, ინდივიდუალური არსებობის ინტერესსა და სანგრძლივობასთან ერთად. თავიდან რომ ავიცილოთ ნებისმიერი კამათი, ამთავითვე იმასაც დავუშვებთ, რომ ამ თვისებებს შეიძლება ახლდეს მაკომპენსირებელი ფენომენები, რომლებიც ერთგვარად მუხრუჭის როლს ასრულებენ: ასე მაგალითად, მსოფლიო ომების თნმდევი დიდი

ხოცვა-ჟლეტა და ის უთანასწორობა, რომელიც თავისუფალი ენერგიის განაწილებას წარმართავს ინდივიდებს შორის და კლასებს შორის.

ამის მტკიცება იმავდროულად იმის მტკიცებაცაა, რომ თუ დასავლურმა ცივილიზაციამ ამ ამოცანების შესრულებას მართლაც მიუძღვნა მთელი მისი განსაკუთრებული ძალისხმევა, რაც ალბათ მის სისუსტეს წარმოადგენს, ის არამცდაარამც არ არის ერთადერთი. ყველა ადამიანური საზოგადოებები, უხსოვარი დროიდან მოყოლოებული, ასე იქცეოდნენ; და ესენი ძალზე შორეული და ძალზე არქაული საზოგადოებებია, რომლებსაც სიამოვნებით გავუთანაბრებდით დღეგანდელ „გელურ“ ხალხებს, რომლებმაც ამ სფეროში ყველაზე გადამწყვეტი პროგრესი განახორციელეს. ჩვენ ჯერ კიდევ დამოკიდებული ვართ უზარმაზარ აღმოჩენებზე, რომლებმაც დაადასტურეს, როგორც ამას ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ეძახიან, ნეოლითური რევოლუცია: სოფლის მეურნეობა, მეცხოველეობა, მექონიზმი, საფეიქრო მრეწველობა... რვა ათასი თუ ათი ათასი წლის შემდეგ ჩვენ მხოლოდ ის შევძელით, რომ გავაუმჯობესეთ „ცივილიზაციის ეს ხელოვნებები“.

მართალია ზოგიერთებს აქვთ გამაოგნებელი ტენდენცია, ძალისხმევის, ნიჭიერების, წარმოსახვის პრივილეგია უახლეს აღმოჩენებს მიაკუთვნონ, მაშინ როდესაც კაცობრიობის მიერ მის „ბარბაროსულ“ პერიოდში განხორციელებულ აღმოჩენებს უბრალო შემთხვევას მიაწერენ და მათი აზრით, საბოლოო ჯამში, ამ საზოგადოებებს მხოლოდ ცოტაოდენი დამსახურება თუ მიუძღვით. ეს დამახინჯებული შეხედულება ჩვენ იმდენად სერიოზულად და იმდენად გავრცელებულად გვეჩვენება, მას ისე ღრმად ძალუძს, ხელი შეუშალოს, სწორად გავიაზროთ კულტურებს შორის არსებული ურთიერთობები, რომ აუცილებლად მიგვაჩნია მისი სრული უარყოფა.

თავი მარვა

შემთხვევითობა და ცივილიზაცია

ეთნოლოგიის ტრაქტატებში — სხვა რამ ნაკლები არ გეგონოთ — ვკითხულობთ, რომ ადამიანი ცეცხლის აღმოჩენას დენთისა ან უღრან ტყეში გაჩენილი ხანძრის შემთხვევითობას უნდა უმადლოდეს; რომ ამ პირობებში შემთხვევით შემწვარი ნანადირევის პოვნამ მას საკვების შეწვა ასწავლა; რომ მექონიზმის გამოგონება კერიის მახლობლად დადებული თიხის გუნდის დავიწყების შედეგია. თითქოს ადამიანს ჯერ ერთგვარი ტექნოლოგიის ოქროს ხანაში ეცხოვროს, სადაც აღმოჩენებს ისევე ადვილად იმკიდნენ, როგორც ხილს და ყვავილებს. ხოლო თანამედროვე ადამიანისთვის შემოენახოთ მშრომელის დაღლილობა და გენიის უეცარი შთაგონებები.

ეს გულუბრყვილო შეხედულება ყველაზე ელემენტარულ ტექნიკებში ჩართული ოპერაციების კომპლექსურობისა და მრავალფეროვნების უცოდინრობის შედეგია. იმისათვის, რომ

დაამზადო ეფექტური თლილი ქვის ხელსაწყო, საკმარისი არ არის ქვას (კაშს) იმდენი ურტყა, ვიდრე გასკვდება : ამას მაშინ მიხვდნენ, როდესაც ეცადნენ ხელახლა დაემზადებინათ პრეისტორიული ხელსაწყოების ძირითადი ტიპები. მაშინ — და აგრეთვე ამავე ტექნიკაზე დაკვირვებისას იმ აბორიგენებთან, რომლებიც მას ისევ ფლობენ — აღმოაჩინეს აუცილებელი ხერხების სირთულე, რომლებიც ზოგჯერ მოითხოვენ ნამდვილი „სათლელი ხელსაწყოების“ წინასწარ დამზადებას : საპირნონე ჩაქუჩები დარტყმისა და მისი მიმართულების გასაკონტროლებლად; ამორტიზატორის მოწყობილობები იმის თავიდან ასაცილებლად, რომ ვიბრაციამ ნატეხი არ დაამსხვრიოს. საჭიროა აგრეთვე ცნებათა ფართო ერთობლიობა გამოყენებული მასალების ადგილობრივი წარმოშობის, მათი მოპოვების წესის, გამძლეობისა და სტრუქტურის აღსანიშნავად, კუნთების შესაბამისი ვარჯიში, „ხელის ერთი მოსმის“ ცოდნა, და ა.შ. ერთი სიტყვით, ნამდვილი „ლიტურგია“, რომელიც შეესაბამება *mutais mutandis*-ს, მეტალურგიის სხვადასხვა დარგებს.

ასევე, ბუნებრივ ხანძრებს ზოგჯერ შეუძლიათ გახუხოს ან შეწვას; მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია (გარდა ველკანური ფენომენების შემთხვევისა, რომელთა გავრცელების გეოგრაფია შეზღუდულია), რომ მათ შეძლონ აადულონ ან მოხარშონ ორთქლზე. თუმცა ხარშვის (ცხობის, შეწვის) ეს მეთოდები არანაკლებ უნივერსალურია, ვიდრე სხვები. ამიტომაც გაუმართლებელი იქნებოდა გამოგონებლობითი აქტის გამორიცხვა, რომელიც უეჭველად აუცილებელია უკანასკნელი მეთოდებისათვის, როდესაც გვინდა ავხსნათ პირველი მეთოდები.

მექოთნეობა არაჩვეულებრივ მაგალითს გვთავაზობს, ვინაიდან ერთი ძალზე გავრცელებული შეხედულების თანახმად, არაფერია უფრო მარტივი, ვიდრე თიხის ღრმულის გაკეთება და მისი ცეცხლზე გამაგრებაა. აბა ვცადოთ. თავდაპირველად, საჭიროა აღმოვაჩინოთ ისეთი თიხები, რომელთა გამოწვაც შესაძლებელია; ოღონდაც, თუ ამ საქმისათვის ბუნებრივი პირობების დიდი რაოდენობაა საჭირო, არც ერთი მათგანი არ არის საკმარისი, ვინაიდან არც ერთი თიხა, თუ ის იმ ინერტულ სხეულთან არ არის შერეული, რომელიც შერჩეულია მისი განსაკუთრებული თვისებების გამო, გამოწვის შემდეგ ვერ მოგვცემს გამოსაყენებელ ჭურჭელს. საჭიროა ისეთი გამოსაძერწი ტექნიკების შემუშავება, რომლებიც იძლევიან ისეთი ძალისხმევის განხორციელების საშუალებას, რომლის წყალიბითაც მოვახერხებთ მნიშვნელოვანი დროის მანძილზე წონასწორობა შევუნარჩუნოთ და, იმავდროულად, მოდიფიკაცია გავუკეთოთ პლასტიკურ სხეულს, რომელიც ვერ „დგას“; და ბოლოს, უნდა შევარჩიოთ განსაკუთრებული საწვავი, ღუმელის ფორმა, ტემპერატურის ტიპი და გამოწვის ხანგრძლივობა, რომლებიც საშუალებას მოგვცემენ გავხადოთ ის გამძლე და წყალგაუმტარი, ტკაცანის, გამოფიტვის და დეფორმაციების ყველა საფრთხის მიუხედავად. კიდევ მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლებოდა.

ყველა ეს ოპერაცია მეტისმეტად მრავალრიცხოვანი და კომპლექსურია იმისათვის, რომ ისინი შემთხვევითობას მივაწეროთ. თითოეული მათგანი, ცალკე აღებული, არაფერს ნიშნავს, მხოლოდ მათი წარმოსახული, განზრახული, მოძიებული და გამოცდილი კომპინაცია არის წარმატების საწინდარი. შემთხვევითობა უცილობლად არსებობს, მაგრამ თავად არაფერ შედეგს არ იძლევა. დაახლოებით ორი ათას ხუთასი წლის განმავლობაში დასავლურმა სამყარომ იცოდა

ელექტრობის არსებობის შესახებ — რომელიც ალბათ შემთხვევით იქნა აღმოჩენილი — მაგრამ ამ შემთხვევითობას ნაყოფი არ გამოუღია, ვიდრე ამპერებისა და ფარადეიების ჰიპოთეზებისა და ძალისხმევით არ დადასტურდა მისი არსებობა. შემთხვევითობას არ უთამაშია ურო დიდი როლი მშვილდის, ბუმერანგის ან ჩასაბერი მილის გამოგონებაში, სოფლის მეურნეობისა და მეცხოველეობის დაპატებაში, ვიდრე პენიცილინის გამოგონებაში — ჩვენ ვიცით, რომ მათ გამოგონებას შემთხვევითობა ნამდვილად ახლდა. შესაბამისად, დაკვირვებით უნდა განვასხვავოთ ამა თუ იმ ტექნიკის თაობიდან თაობაზე გადაცემა, რომელიც შედარებით ძალდაუტანებლად ხდება ყოველდღიური დაკვირვებისა და განაფულობის წყალობით, და ამა თუ იმ ტექნიკების შექმნა და გაუმჯობესება თითოეული თაობის შიგნით. ეს უკანასკნელი ზოგიერთი პიროვნებისგან ყოველთვის იგივე წარმოსახვის უნარს და ისთივე თავგამოდებულ ძალისხმევას მოითხოვენ, იმისდა მიუხედავად, თუ როგორია ის განსაკუთრებული ტექნიკა, რომელიც მათ მხედველობაში აქვთ. იმ საზოგადოებებს, რომლებსაც ჩვენ პრიმიტიულს ვუწოდებთ, არა ნაკლები რაოდენობით ჰყავთ თავიანთი პასტერები (*Pasteur*) და პალისიები (*Palissy*), ვიდრე სხვებს.

ჩვენ ცოტა ხანში ისევ დავუბრუნდებით შემთხვევითობას და ალბათობას, მაგრამ სხვა ადგილას და სხვა როლით. ჩვენ მათ გამოვიყენებთ არა იმისათვის, რომ მრავალგზის გაანალიზების გარეშე ავხსნათ მზა აღმოჩენების წარმოშობა, არამედ იმ ფენომენის ინტერპრეტაციისათვის, რომელიც რეალობის სხვა დონეზე იმყოფება: სახელდობრ ის, რომ მიუხედავად წარმოსახვის, გამოგონების, შემოქმედებითი ძალისხმევის გარკვეული დოზისა, რომელიც, სრული საფუძველი გვაქვს დავუშვათ, დაახლოებით მუდმივი რჩება კაცობრიობის არსებობის მანძილზე, ეს კომბინაცია მნიშვნელოვან კულტურულ მუტაციებს მხოლოდ ზოგიერთ პერიოდებსა და ზოგიერთ ადგილებში განაპირობებს. ვინაიდან, იმისათვის, რომ ამ შედეგამდე მივიდეთ, სუფთად ფსიქოლოგიური ფაქტორები საკმარისი არ არის: თავდაპირველად, ისინი თანაბარი ორიენტაციით უნდა არსებობდნენ პიროვნებათა საკმარის რაოდენობაში იმისათვის, რომ შემოქმედს მყისიერად გარანტირებული ჰყავდეს საზოგადოება; და ეს პირობა დამოკიდებულია სხვა მნიშვნელოვანი რაოდენობის ისტორიული, ეკონომიკური და სოციოლოგიური ხასიათის ფაქტორების ერთობლიობაზე. ამან შეიძლება იქამდე მიგვიყვანოს, რომ ცივილიზაციის ლექციებზე განსხვავებების ასახსნელად ისეთი კომპლექსური და ისეთი წყვეტილი მიზეზების ერთობლიობის მოყვანა დაგვჭირდეს, რომ ისინი შეუცნობელნი გახდნენ ან პრაქტიკული მოსაზრებების, ან თვით ისეთი თეორიული მოსაზრებების გამოც კი, როგორიცაა დაკვირვების ტექნიკებთან დაკავშირებული უნესრიგობების გამოჩენა, რომლის თავიდან აცილება შეუძლებელია. მართლაც, იმისათვის, რომ გავხსნათ ასეთი მრავალრიცხოვანი და წვრილი ძაფებისაგან შედგენილი შულო, მოცემული საზოგადოება (და ის სამყაროც, რომელიც მის გარშემოა) უნდა დავუქვემდებაროთ, არც მეტი არც ნაკლები, გლობალურ და ყოველწუთიერ ეთნოგრაფიულ შესწავლას. ამ წამოწყების უკიდეგანობაზე რომც არაფერი ვთქვათ, ცნობილია, რომ ეთნოგრაფები, რომლებიც მუშაობენ გაცილებით უფრო შემცირებულ მაშტაბებში, ხშირად შეზღუდულნი არიან თავიანთ დაკვირვებებში იმ სულ მცირე ცვლილებების გამო, რომლებსაც მხოლოდ მათი იმ ადამიანთა ჯგუფში ყოფნას

მოაქვს, რომელიც მათი შესწავლის ობიექტია. თანამედროვე საზოგადოებებს რაც შეეხება, ისიც ცნობილია, რომ საზოგადოებრივი აზრის რაოდენობრივი გამოკითხვა, რომელიც საზოგა-დოებრივი აზრის გამოკითხვის ერთ-ერთი ყველაზე უფერტური საშუალებაა, ამ აზრის მიმარ-თულების მოდიფიცირებას თავად მათი გამოყენებით ახდენენ, და რომელიც მოსახლეობაში აქამდე არ არსებულ თავის თავზე დაფიქრების ფაქტორს იყენებს.

ეს სიტუაცია ამართლებს საზოგადოებრივ მეცნიერებებში ალბათობის ცნების შემოტანას, რომელიც ფიზიკის ზოგიერთ განხრაში, მაგალითად თერმოდინამიკაში, დიდი ხანია არსებობს. ჩვენ ამ საკითხს ისევ დავუბრუნდებით; ამჯერად საკმარისი იქნება, გავიხსენოთ, რომ თანამე-დროვე აღმოჩენების კომპლექსურ ხასიათს სულაც არ განაპირობებს ჩვენს თანამედროვეებში გენის უფრო ხშირი არსებობა ან მათი მეტი თავისუფლება. უმაღ პირიქით, ვინაიდან ჩვენ ვალი-არეთ, რომ საუკუნეების განმავლობაში თითოეულ თაობას პროგრესისათვის წინა თაობების მიერ მემკვიდრეობით გადაცემული კაპიტალისათვის მხოლოდ მყარი დანაზოგის დამატებალა სჭირდებოდა. ჩვენი სიმდიდრის ცხრა მეათედს მათ უნდა ვუმადლოდეთ; და შეიძლება მეტსაც, თუ, როგორც ეს არაერთხელ გაგვიკეთებია, მთავარი აღმოჩენების თარიღს დავუკავშირებთ ცივილიზაციის დასაწყისის დაახლოებით თარიღს. ასეთ შემთხვევაში დავადგენთ, რომ სოფლის მეურნეობა წარმოიშვა იმ უახლესი ფაზის გრძავლობაში, რომელიც შეესაბამება ამ ხანგრძლი-ვობის 2%-ს; მეტალურგია 0,7%-ს, ანბანი 0,35%-ს, გალილეის ფიზიკა 0,035%-ს და დარვინიზმი 0,009%-ს¹. დასავლეთის მეცნიერული და ინდუსტრიული რევოლუცია მთლიანად ეწერება იმ პე-რიოდში, რომელიც შეესაბამება საზოგადოების მიერ განვლილი ცხოვრების დაახლოებით ნახ-ევარ მეათასედს. ამიტომაც სფრთხილე გვმართებს, ვიდრე იმის მტკიცებას დავიწყებდეთ, რომ ამ რევოლუციის მიზანია, სრულად შეუცვალოს მას მნიშვნელობა.

თუმცა — და ეს იქნება ჩვენს მიერ დასმული პრობლემის საბოლოო დეფინიცია — ტექ-ნიკური გამოგონებების თვალსაზრისით (და ის მეცნიერული რეფლექსიები, რომლებიც ამ გამოგონებებს შესაძლებელს ხდის), დასავლური ცივილიზაცია უფრო კუმულაციური აღ-მოჩნდა, ვიდრე სხვები; მას შემდეგ, რაც მან თავის განკარგულებაში მოიპოვა ისეთივე საწყისი ნეოლითური კაპიტალი, მან შეძლო ბევრი რამის გაუმჯობესება (ალფავიტური დამწერლობა, არითმეტიკა და გეომეტრია), რომელთაგან რამდენიმე თვითონვე სწრაფად დაივიწყა; მაგრამ გარკვეული სტაგნაციის მერე, რომელიც საბოლოო ჯამში ორი ათასი თუ ორი ათას ხუთასი წელი გაგრძელდა (ქრისტეშობამდე I ათასწლეულიდან დაახლოებით XVIII საუკუნემდე), დასავ-ლური ცივილიზაცია უცპად წარმოჩნდა როგორც ინდუსტრიული რევოლუციის კერა, რომ-ლის სადარი, თავისი მაშტაბებით, თავისი უნივერსალურობითა და შედეგების მნიშვნელობით, წარსულში მხოლოდ ნეოლითურმა რევოლუციამ შემოგვთავაზა.

შესაბამისად, თავისი ისტორიის მანძილზე ორჯერ და დაახლოებით ორი ათასი წლის ინ-ტერვალით, კაცობრიობამ დააგროვა მრავალრიცხოვანი გამოგონებები ერთი და იგივე მიმარ-თულებით; და ამ რაოდენობამ, ერთის მხრივ, ამ უწყვეტობამ, მეორეს მხრივ, საკმაოდ მოკლე

¹ Leslie A. White, The science of culture, New York, 1949, p. 196

დღოის მანძილზე კონცენტრირება მოახდინეს, რათა განხორციელებულიყო დიდი ტექნიკური სინთეზები; სინთეზები, რომლებსაც მოყვა მნიშვნელოვანი ცვლილებები ბუნებასთან ადამიანის ურთიერთობებში, რომლებმაც, თავის მხრივ, შესაძლებელი გახადეს სხვა ცვლილებები. კატალიზატორის როლის შემსრულებელი სხეულების მიერ დაწყებული ჯაჭვური რეაქციის სიმბოლო საშუალებას გვაძლევს, ნარმოვაჩინოთ ეს პროცესი, რომელიც დღემდე კაცობრიობის ისტორიაში ორჯერ და მხოლოდ ორჯერ განმეორდა. როგორ მოხდა ეს?

თავდაპირველად, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ სხვა რევოლუციებს, რომლებიც ისეთივე კუმულაციური ბუნების იყვნენ, ადგილი ჰქონდა სხვაგან და სხვა დროს, მაგრამ ადამიანის საქმიანობის განსხვავებულ სფეროებში. ზემოთ ჩვენ ავხსენით, რომ ჩვენი საკუთარი ინდუსტრიული რევოლუცია ნეოლითურ რევოლუციასთან ერთად (რომელმაც მას დროში გაუსწრო, მაგრამ იგივე საზრუნავი ჰქონდა) ერთადერთნი არიან, რომლებიც შეიძლება განხილულ იქნენ როგორც რევოლუციები, ვინაიდან რეფერენციების (ორიენტირების) ჩვენი სისტემა ამის შეფასების საშუალებას იძლევა. სხვა ყველა დანარჩენი ცვლილება, რომლებიც ნამდვილად მოხდა, მხოლოდ ფრაგმენტულად ან უაღრესად დეფორმირებული ნარმოჩინდებიან. თანამედროვე დასავლელი ადამიანისათვის მათ არ შეუძლიათ შეიძინონ რაიმე არსი (ყოველ შემთხვევაში, არა მთელი მათი არსი); ისეც შეიძლება მოხდეს, თითქოს ისინი მისთვის არ არსებობდეს.

მეორეს მხრივ, ნეოლითური რევოლუციის მაგალითმა (ერთადერთი, რომლის საკმაოდ ნათლად ნარმოდგენასაც დასავლელი ადამიანი ახერხებს) მას უნდა შთავავონოს ერთგვარი თავმდაბლობა, როდესაც მას ცთუნება იპყრობს, უპირატესობა მიანიჭოს რომელიმე რასას, ქვეყანას თუ რეგიონს. ინდუსტრიული რევოლუცია დასავლეთ ევროპის წიაღში იშვა; შემდეგ ის ამერიკის შეერთებულ შტატებში გვევლინება, შემდეგ იაპონიაში; 1917 წლის შემდეგ იგი გამალებული ტემპით ვითარდება საბჭოთა კავშირში, ხვალ ალბათ სხვაგან მოგვევლინება; ერთი ნახევარი საუკუნიდან მეორემდე, ის მეტ-ნაკლები სიკაშვაშით ანათებს მის ამა თუ იმ ცენტრში. როდესაც ათასწლეულების მაშტაბებზეა ლაპარაკი, რა ემართება იმ პრიორიტეტებს, რომლებითაც ჩვენ თავს ასე ვიწონებთ?

ათასი თუ ორი ათასი წლის შემდეგ, ნეოლითური რევოლუცია ერთდროულად ეგეოსის აუზში, ეგვიპტეში, ახლო აღმოსავლეთში, ინდუსის ხეობასა და ჩინეთში დაიწყო; და მას შემდეგ, რაც არქეოლოგიური პერიოდების დასადგენად რადიოაქტივური ნახშირბადი გამოიყენება, ჩვენ ეჭვი გვაქვს, რომ ამერიკული ნეოლითის ხანა, რომელიც უფრო ძველია, ვიდრე ამას ადრე ფიქრობდნენ, არ უნდა დაწყებულიყო მაინცდამაინც უფრო გვიან ვიდრე ეს მოხდა ძველ სამყაროში. ისიც შესაძლებელია, რომ ამ კონკურსში სამმა თუ თხმა პატარა ხეობამ პრეტენზია რამდენიმე საუკუნიან უპირატესობაზე განაცხადოს. რა ვიცით ჩვენ დღეს ამის შეხაებ? სამაგიეროდ, ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ უპირატესობის საკითხს მნიშვნელობა არ აქვს, სწორედ იმიტომ, რომ ერთი და იგივე ტექნოლოგიურმა გადატრიალებებმა (რომლებსაც სოციალური გადატრიალებები მოჰყვა) ერთდროულად ძალზე ვრცელ ტერიტორიებსა და ერთმანეთისაგან ასე დაცილებულ რეგიონებში აჩვენეს, რომ ეს რევოლუცია (გადატრიალება) დამოკიდებული იყ

არა ერთი რასის ან ერთი კულტურის გენიაზე, არამედ იმდენად ზოგად პირობებზე, რომ ადა-მიანს მათში ჩაწვდომა არ შეუძლია. მაში დარწმუნებული ვიყოთ იმაში, რომ თუ ინდუსტრიულ გადატრიალებას (რევოლუციას) ადგილი არ ჰქონია თავდაპირველად დასავლეთ და ჩრდილოეთ ევროპაში, მას თავი უნდა ეჩინა ერთ დღეს დედამიწის სხვა წერტილში. და თუ, როგორც ეს სარწმუნოა, ის დასახლებულ დედამიწაზე მთლიანად უნდა გავრცელდეს, თითოეული კულტურა მასში შეიტანს განსაკუთრებულ წვლილს, ხოლო მომავალი ათასწლეულების ისტორიკოსი სავსებით კანონიერად უმნიშვნელოდ მიიჩნევს საკითხს იმის შესახებ, თუ რომელ მათგანს შეუძლია მოითხოვოს ასი თუ ორას წლიანი უპირატესობა დანარჩენებზე.

საკითხის ასე დასმის შემდეგ, ჩვენ უნდა შემოვიტანოთ ის ახალი ზღვარი, რომელიც განსაზღვრავს სტაციონარულ ისტორიასა და კუმულაციურ ისტორიას შორის არსებული განსხვავების ჭეშმარიტებას თუ არა, მის გარდუვალობას მაინც. ეს განსხვავება, როგორც ჩვენ ეს უკვე ვაჩვენეთ, არამც თუ შედარებითია, არამედ არასოდეს არის აშკარა. ტექნიკური გამოგონებების შემთხვევაში, უეჭველია, რომ არც ერთი პერიოდი, არცერთი კულტურა აბსოლუტურად სტაციონარული არ არის. ყველა ხალხს აქვს და გარდაქმნის, აუმჯობესებს ან ივიწყებს საკმაოდ კომლექსურ ტექნიკებს, რომლებიც მათ საშუალებას აძლევს მართავდეს მის გარემომცველ სამყაროს. რის გარეშეც ისინი დიდი ხნის წინ გაქრებოდნენ. მაშასადამე განსხვავება არასოდეს არსებობს კუმულაციურ და არა კუმულაციურ ისტორიას შორის; ნებისმიერი ისტორია კუმულაციურია, განსხვავება მხოლოდ ხარისხშია. ცნობილია, მაგალითად, რომ ძველი ჩინელები, ესკიმოსები ძალზე შორს წავიდნენ მექანიკური ხელობების განვითარებაში; და ძალიან ცოტა დააკლდათ იმისათვის, რომ იმ წერტილამდე მისულიყვნენ, როდესაც იწყება ის „ჯაჭვური რეაქცია“, რომელიც ერთი ტიპის ცივილიზაციიდან მეორეზე გადასვლას განსაზღვრავს. ცნობილია აგრეთვე ზარბარნის დენთის მაგალითი: ტექნიკური თვალსაზრისით, ჩინელებმა მასთან დაკავშირებული ყველა პრობლემა გადაჭრეს, გარდა მასიური შედეგების მიზნით მისი გამოყენების პრობლემისა. ძველი მექსიკელებისათვის, როგორც ამას ხშირად ამბობენ, ბორბალი უცნობი არ იყო; ისინი მას ძალზე კარგად იცნობდნენ იმისათვის, რომ დაემზადებინათ გორგოლაჭებიანი ცხოველები ბავშვებისათვის; საკმარისი იქნებოდა ერთი დამატებითი სვლა, რომ მათ ურემი ჰქონოდათ.

ამ პირობებში, „უფრო კუმულაციური“ კულტურების შედარებითი იშვიათობის პრობლემა „ნაკლებ კუმულაციურ“ კულტურებთან მიმართებაში (ორიენტირების თითოეული სისტემისათვის) იმ ცნობილ პრობლემამდე დაიყვანება, რომელიც ალბათობის თეორიას უკავშირდება. ეს იგივე პრობლემაა, რომელიც მდგომარეობს ერთი კომლექსური კომპინაციის შედარებითი ალბათობის განსაზღვრაში იმავე ტიპის, მაგრამ ნაკლები კომპლექსურობის მქონე სხვა კომპინაციებთან მიმართებაში. მაგალითად, რულეტში ძალზე ხშირია ორი ერთი მეორის მიყოლებითი ციფრების თანამიმდევრულობა (მაგალითად, 7 და 8, 12 და 13, 30 და 31); სამის თანამიმდევრულობა ძალიან იშვიათია, ოთხის კიდევ უფრო იშვიათი. და შეიძლება ტყორცნების უკიდურესად დიდი რაოდენობიდან მხოლოდ ერთხელ განხორციელდეს ექვსი, შვიდი ან რვა ნომრების სერია

რიცხვების ბუნებრივი თანამიმდევრობის შესაბამისად. თუ ჩვენი ყურადღება განსაკუთრებით გრძელ სერიებზეა კონცენტრირებული (მაგალითად, თუ ჩვენ თანხას ხუთ თანამიმდევრულ ნომერზე ჩამოვდივართ), ყველაზე მოკლე სერიები ჩვენთვის არა მოწესრიგებული სერიების ტოლფასი გახდება. ეს ნიშნავს, დაგვავიწყდეს, რომ ისინი ჩვენი სერიებისაგან მხოლოდ ერთი წილადის სიდიდით თუ განსხვავდება, ხოლო თუ მათ სხვა კუთხით განვიხილავთ, შეიძლება ისინი ისეთივე დიდ რეგულარულობებს წარმოადგენდნენ. კიდევ უფრო წინ წავიწიოთ ჩვენს შედარებაში. მოთამაშე, რომელიც მთელს მის მოგებას გადაიტანს სულ უფრო და უფრო გრძელ სერიებზე, შეიძლება სასონარკვეთილებაში ჩავარდეს, როდესაც ათასობით თუ მილიონობით კამათელის გაგორებაზე არასოდეს გამოჩნდება ცხრა თანამიმდევრული ნომრის სერია და იფიქროს, რომ უმჯობესია თამაში შეწყვიტოს. თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მეორე მოთამაშე, რომელიც სანაძლეოს იგივე ფრმულას მიჰყვება, მაგრამ სხვა ტიპის სერიებზე (მაგალითად, წითელსა და შავს, ან ლუნსა და კენტს შორის მონაცვლეობის გარკვეული რიტმი), ვერ დაინახავს მნიშვნელოვან კომბინაციებს იქ, სადაც პირველი მოთამაშე მხოლოდ უნესრიგობას აღმოაჩენდა. კაცობრიობა ცალმხრივი მიმართულებით არ ვითარდება. და თუ, გარკვეული თვალსაზრისით, იგი სტაციონარული და თვით რეგრესულიც კი ჩანს, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ, სხვა თვალსაზრისით, მასში მნიშვნელოვანი გარდაქმნები არ ხდებოდეს.

XVIII საუკუნის დიდმა ინგლისელმა ფილოსოფოსმა *Hume*-მმა ერთ მშვენიერ დღეს მიზნად დაისახა მოეხსნა ის ყალბი პრობლემა, რომლებსაც ბევრი ადამიანი აყენებს, როდესაც საკუთარ თავს ეკითხება, რატომ არის, რომ მხოლოდ პატარა უმცირესობა ქალებისა არის ლამაზი და არა ყველა ქალი. მას სულაც არ გასჭირვებია ეჩვენებინა, რომ ამ კითხვას არავითარი აზრი არ აქვს. თუ ყველა ქალი ისეთი ლამაზი მაინც იქნებოდა, როგორც ყველაზე ლამაზი, ჩვენთვის ისინი ყველანი იქნებოდნენ ბანალურნი და ჩვენს განმსაზღვრელს შემოვინახავდით პატარა უმცირესობისათვის, რომელიც საერთო მოდელზე უფრო ლამაზი იქნება. ასევე, როდესაც ჩვენ გვაინტერესებს გარკვეული ტიპის მოდელი, დამსახურებას ვაკუთვნებთ იმ კულტურებს, რომლებმაც ეს პროგრესი ყველაზე მაღალ დონეზე აიყვანეს და სხვების მიმართ ჩვენ ინდიფერენტულნი ვრჩებით. ამგვარად, პროგრესი ყოველთვის თითოეულის მიერ წინასწარ განსაზღვრული მიმართულებით განხორციელებული პროგრესების მაქსიმუმია.

თავი მეცხრე

კულტურათა თანამშრომლობა

და ბოლოს ჩვენი პრობლემა უკანასკნელ ასპექტში უნდა განვიხილოთ. ისეთ მოთამაშეს, რომელზეც წინა პარაგრაფებში იყო საუბარი და რომელიც მხოლოდ ყველაზე გრძელ სერიებზე ჩამოვიდოდა თანხას (რა ფორმითაც უნდა ჩაიფიქროს მან ეს სერიები), გაკოტრების დიდი შანსი ექნებოდა. საქმე ასე არ იქნებოდა მოთამაშეთა იმ კოალიციის შემთხვევაში, რომლებიც ითამაშებდნენ იმავე სერიებზე აბსოლუტური სიდიდით, მაგრამ რამდენიმე რულეტკაზე და საკუთარი თავისთვის იმ პროვილეგიის მინიჭებით, რომ თითოეულის კომბინაციებისათვის სასარგებლო შედეგები გაეერთიანებინათ. ვინაიდან, თუ მარტო მე ამომივიდა 21 და 22, მე მჭირდება 23 ჩემი სერიის გასაგრძელებლად, ცხადია, უფრო მეტი შანსია, რომ ის ამოვა ათი მაგიდიდან რომელიმეზე, ვიდრე ერთ მაგიდაზე.

ამგვარად, ეს სიტუაცია ძალიან გავს იმ კულტურების სიტუაციას, რომლებმაც მოახერხეს ისტორიის ყველაზე კუმულაციური ფორმების განხორციელება. ეს ექსტრემალური ფორმები არასოდეს ყოფილა იზოლირებული კულტურების შედეგი, არამედ იმ კულტურების შედეგი, რომლებიც ნებსით თუ უნებლიერ ახდენდნენ თავიანთი საკუთარი თამაშების კომბინაციებს, და რომლებიც სხვადასხვა საშუალებებით ანხორციელებდნენ (მიგრაციები, ნასესხებები, კომერციული გაცვლები, ომები) ამ კოალიციებს, რომელთა მეთოდიც ჩვენ წარმოვიდგინეთ. და სწორედ აქ ვაწყდებით იმ აბსურდულობას, რომლის მიხედვითაც შეიძლება გამოაცხადო ერთი კულტურის უპირატესობა მეორეზე. იმდენად, რამდენადაც ესა თუ ის კულტურა ერთადერთი იქნებოდა, ის ვერასოდეს იქნებოდა „უმჯობესი“; ისევე როგორც განცალკევებული მოთამაშე, მას მხოლოდ რამდენიმე ელემენტის პატარ-პატარა სერიები გამოუვიდოდა და იმის ალბათობა, რომ უფრო გრძელი სერია „გამოვიდოდა“ მის ისტორიაში (ისე, რომ ეს თეორიულად გამორიცხული არ არის), იმდენად მცირე იქნებოდა, რომ საჭირო გახდებოდა იმაზე უსასრულოდ დიდი დროის ქონა, ვიდრე ის, რომლებიც ეწერება კაცობრიობის მთლიანი განვითარება იმისათვის, რომ ამ გრძელი სერიის განხორციელების მომსწრე გახდეს. მაგრამ — ჩვენ ეს ზემოთ ვთქვით — არცერთი კულტურა არ არის მარტო; ის ყოველთვის სხვა კულტურებთან კოალიციაშია მოცემული, და სწორედ ეს აძლევს მას კუმულაციური სერიების შექმნის საშუალებას. იმის ალბათობა, რომ ამ სერიებს შორის ერთ-ერთი გრძელი აღმოჩნდება, ბუნებრივია დამოკიდებულია კოალიციის რეჟიმის დიაპაზონზე, ხანგრძლივობასა და ცვალებადობაზე.

ამ კომენტარებიდან ორი შედეგი გამომდინარეობს.

მთელი ამ კვლევისას, ჩვენ რამდენჯერმე დავსვით კითხვა იმის თაობაზე, თუ როგორ მოხდა, რომ კაცობრიობა თავისი ისტორიის ცხრა მეათედის და კიდევ მეტის მანძილზე სტაციონარული დარჩა: პირველი ცივილიზაციები ორასი ათასიდან ხუთასი ათას წელს ითვლიან, ცხოვრების პირობები კი მხოლოდ უკანასკნელი ათი ათასი წლის განმავლობაში განიცდის ცვლილებებს. ჩვენი

ანალიზით თუ ზუსტია, ეს იმიტომ კი არა, რომ პალეოლითის ხანის ადამიანი ნაკლებ ნიჭიერი იყო, ვიდრე მისი მემკვიდრე ნეოლითის ხანის ადამიანი, ეს უძრავი დიმიტომ, რომ ადამიანის ისტორიაში 2 ხარისხის კომბინაცია რომ გამოსულიყო, ამისათვის მას თ ხანგრძლივობის დრო დასჭირდა; ამ კომბინაციას შეიძლებოდა თავი ეჩინა გაცილებით უფრო ადრე, ან გაცილებით უფრო გვიან. ფაქტს არ აქვს უფრო მეტი მნიშვნელობა, ვიდრე კამათლის გაგორების იმ რიცხვს, რომელსაც მოთამაშე უნდა დაელოდოს, რომ ნახოს როგორ განხორციელდება სასურველი კომბინაცია: ეს კომბინაცია შეიძლება განხორციელდეს პირველივე ცდაზე, მეათასე ცდაზე, მემილიონე ცდაზე ან არასოდეს. მაგრამ მთელი ამ ხნის განმავლობაში, კაცობრიობა, ისევე, როგორც მოთამაშე, იმედს არ კარგავს და აგრძელებს ფიქრს. ხშირად საკუთარი ნების გარეშე, და ისე, რომ არც არასოდეს წარმოუდგენია ეს, კაცობრიობა „აწყობს კულტურულ საქმეებს“, იწყებს „ოპერაციებს ცივილიზაცია“, რომელთაგან თითოეული არათანაბარი წარმატებით გვირგვინდება. ხან წარმატებას სულ ახლოს ჩაუვლის, ხანაც ადრინდელ მიღწევებს საშიშროების წინაშე აყენებს. ის დიდი გამარტივებები, რომლებიც პრეისტორიული საზოგადოებების უმრავლესი ასპექტების არ ცოდნიდას უკავშირდება, საშუალებას იძლევა ეს სვლა წარმოვაჩინოთ როგორც საკამათო და მრავალგანშტოებიანი, ვინაიდან არაფერია ისეთი განსაცვიფრებელი, როგორც ეს შესწორებები, რომლებსაც ლევალუაზიურ აპოგეადან მუსტერიულ უბადრუკობამდე, ურიგნასიელთა და სოლურეენთა დიდებიდან მაგდალენაელთა სისასტიკემდე, ხოლო შემდეგ მეზოლითური ხანის სხვადასხვა ასპექტების მიერ შემოთავაზებულ უკიდურეს კონტრასტებამდე მივყავართ.

ის, რაც წამდვილია დროში, არანაკლებ წამდვილია სივრცეში, მაგრამ სხვაგვარად უნდა იყოს გამოხატული. ის შანსი, რომელიც აქვს ამა თუ იმ კულტურას, ერთობლივად წარმოადგინოს ნებისმიერი კატეგორიის გამოგონებების კომპლექსური მთლიანობა, რასაც ჩვენ ცივილიზაციას ვეძახით, შედეგია იმ კულტურების რაოდენობისა და მრავალფეროვნების, რომლებთან ერთადაც ის მონაწილეობს — ხშირად უნებლივ — საერთო სტრატეგიის გამომუშავებაში. რაოდენობა და მრავალფეროვნება, ვამბობთ ჩვენ. შედარება ძველ და ახალ სამყაროებს შორის, ამ უკანასკნელის აღმოჩენის წინ, ამ ორმაგ აუცილებლობას კარგად წარმოაჩენს.

რენესანსის დასაწყისის ევროპა ყველაზე განსხვავებული და მრავალფეროვანი შეხვედრების და შერწყმის ადგილი იყო: ბერძნული, რომაული, გერმანიკული და ანგლო-საქსური ტრადიციები; არაბული და ჩინური (ზე)გავლენები. კოლუმბამდელი ამერიკა, რაოდენობრივი თვალსაზრისით, წაკლები კულტურული კონტაქტებით არ სარგებლობდა, ვინაიდან ორივე ამერიკა ერთად ვრცელ წარმოადგინოდა ქმნის. მაგრამ მაშინ, როდესაც კულტურები, რომლებიც ევროპის ტერიტორიაზე ერთმანეთს ანაყოფიერებენ, იმ დიფერენციაციის პროდუქტები არიან, რომელიც მრავალ ათეულ ათასწლეულს ითვლის, ამერიკის კულტურებს, სადაც მოსახლეობა შედარებით გვიან დასახლდა, წაკლები დრო ჰქონდათ განსხვავებულობისათვის; ისინი შედარებით ერთიან სურათს გვთავაზობდნენ. ამიტომაც, მიუხედავად იმისა, რომ არ შეგვიძლია იმის თქმა, რომ პერუსა და მექსიკის კულტურა, მათი აღმოჩენის დროს, ჩამოუვარდებოდა ევროპისას (ჩვენ ისიც ვნახეთ, რომ ზოგიერთი თვალსაზრისით ის უფრო განვითარებულიც კი იყო), კულტურის ზოგი-

ერთი ასპექტი იქ ნაკლებად კარგად იყო გამოკვეთილი. გასაოცარ წარმატებებთან ერთად, კოლუმბიამდელ ცივილიზაციებს უმრავი ჩავარდნა აქვს, შეიძლება ითქვას, მათ აქვთ „ხვრელები“ (*trous*). ისინი გვთავაზობენ აგრეთვე ნაკლებ ურთიერთგამომრიცხავი, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს, ნაადრევი და მოუმწიფებელი ფორმების თანაარსებობის სურათს. მათი ნაკლებ მოქნილი და სუსტად დივერსიფიცირებული მოწყობით შეიძლება ალბათ აიხსნას მათი დამლა ერთი მუჭა დამპყრობლების წინაშე. ამის ღრმა მიზეზის მოქნა შესაძლებელია იმ ფაქტში, რომ ამერიკული კულტურული „კოალიცია“ დამყარდა ერთმანეთისაგან უფრო ნაკლებად განსხვავებულ პარტიონორებს შორის, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა ძველ სამყაროში.

მაშასადამე, არ არსებობს კუმულაციური საზოგადოება თავისთავად და თავისით. კუმულაციური ისტორია არ არის ზოგიერთი რასის და ზოგიერთი კულტურის საკუთრება, რომლებიც ამგვარად სხვებისაგან იქნებოდნენ გამორჩეულნი. ის მათი საქციელიდან უფრო გამომდინარეობს, ვიდრე მათი ბუნებიდან. ის კულტურების არსებობის გარკვეულ ფორმას გამოხატავს, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა მათი ერთად ყოფნის წესი. ამ გაგებით, შეიძლება ითქვას, რომ კუმულაციური ისტორია ისტორიის ის ფორმაა, რომელიც იმ სოციალური სუპერორგანიზმების დამახასიათებელია, რომლებსაც საზოგადოების ჯგუფები შეადგენენ, მაშინ როდესაც სტაციონარული ისტორია — ის რომ რეალურად არსებობდეს — ცხოვრების იმ დაბალი დონის სახეობის ანაბეჭდი იქნებოდა, რომელიც მარტინული საზოგადოებებისათვის არის დამახასიათებელი.

მარტოობა, ეს ის ექსკლუზიური ფატალურობაა, ის ერთადერთი ნაკლია, რომლებსაც შეუძლიათ ზიანი მიაყენონ, დათრგუნონ ადამიანთა ჯგუფი და ხელი შეუშალონ მას თავისი ბუნების მთლიანად რეალიზებაში.

ამგვარად კარგად ჩანს, თუ რა უხერხულობა იქმნება და რამდენად არ აკმაყოფილებს გონიერებას ის მცდელობები, რომლებითაც ვკმაყოფილდებით საერთოდ, რათა გავამართლოთ რასებისა და ადამიანთა კულტურების მიერ ცივილიზაციაში შტანილი წვლილი. ვახდენთ დამახასიათებელი თვისებების ჩამოთვლას, გაუთავებლად ვსაუბრობთ, გულმოდგინედ ვაანალიზებთ წარმომავლობის საკითხებს, ვანიჭებთ უპირატესობებს. ეს მცდელობები, რაც არ უნდა კარგი განზრახვის შემცველი იყვნენ ისინი, უსარგებლოა, ფუჭია, ამაოა, ვინაიდან მათ სამგზის არ აქვთ მიზანი. თავდაპირველად, არ ვიცით, რამდენად სარწმუნოა, როდესაც რომელიმე აღმოჩენის დამსახურებას ამა თუ იმ კულტურას ვაკუუთვნებთ. მთელი ერთი საუკუნის განმავლობაში მტკიცედ ვფიქრობდით, რომ სიმინდი ამერიკელმა ინდიელებმა ველური ჯიშების შეჯვარების გზით შექმნეს და ახლაც ასე მივიჩნევთ, მაგრამ დროებით, ვინაიდან იმის ეჭვი თანდათან მატულობს, რომ შესაძლებელია სიმინდი ამერიკაში სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიიდან მოხვედრილიყო (მაგრამ არ ვიცით როდის, არც ის, თუ როგორ).

მეორეს მხრივ, ყოველთვის არის შესაძლებელი კულტურული წვლილი ორ ჯგუფად დაიყოს. ერთ მხარეს, ჩვენ გაქვს დამახასიათებელი თვისებები, დამოუკიდებელი შენაძენი, რომლის მნიშვნელობის შეფასება ადვილია, და რომელიც გარკვეულწილად შეზღუდულ ხასიათს ატარებს. თუთუნი რომ ამერიკიდან შემოვიდა, ეს ფაქტია, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მიუხედა-

ვად საერთაშორისო ინსტიტუციების მიერ ამ მიზნით გამომუდავნებული კეთილი ნებისა, ჩვენ არ შეგვიძლია ყოველი სიგარეტის მოწევაზე, მადლიერების გრძნობად დავიღვაროთ ამერიკელი ინდიელების მიმართ. თუთუნი ცხოვრების ხელოვნების დახვეწილი დამატებაა, ისევე როგორც სხვები სასარგებლოა (მაგალითად კაუჩუკი); ჩვენ მათ დამატებით სიამოვნებას და კომფორტს უნდა ვუმადლოდეთ, მაგრამ მათ გარეშე ჩვენი ცივილიზაციის ფესვები მორყეული არ იქნეოდა; და აუცილებელი საჭიროების შემთხვევაში, ჩვენ შევძლებდით მათ აღმოჩენას ან მათ სხვა რამით შეცვლას.

საპირისპირო პოლუსზე (რა თქმა უნდა, შუალედური ფორმების მთელ სერიასთან ერთად) არის წვლილი, რომელიც სისტემურ ხასიათს ატარებს, ანუ თითოეული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ იმ ფორმას მიესადაგება, რომელიც მან შეარჩია ადამიანური მისწრაფებების ერთობლიობის გამოსახატავად და დასაკმაყოფილებლად. ცხოვრების ამ სტილების შეუცვლელი ორიგინალურობა და ბუნება, ან, როგორც ანგლო-საქსები ამბობენ, პატტერნს, უარსაყოფი არ არის, მაგრამ ვინაიდან ისინი არაჩვეულებრივი ნაირფეროვნებით გამოირჩევან, ძნელი გასაგებია, როგორ შეიძლებოდა ერთ ცივილიზაციას იმის იმედი ჰქონოდა, რომ მეორე ცივილიზაციის ცხოვრების სტილით ისარგებლებდა, თუ ამის სანაცვლოდ, თავისითავადობაზე უარს არ იტყოდა. მართლაც, კომპრომისის მცდელობამ შესაძლებელია ორ შედეგამდე მიგვიყვანოს: ან ეს იქნება ერთ-ერთი ჯგუფის პატერნ-ის დეზორგანიზაცია და მოსპობა; ან ორიგინალური სინთეზი, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ეს იქნება მესამე პატერნ-ის წარმოშობა, რომელიც წინა ორთან შედარებით შეუცვლელი ხდება. სხვათაშორის პრობლემა იმაში კი არ არის ვიცოდეთ, რომელიმე საზოგადოებას შეუძლია თუ არა ისარგებლოს მისი მეზობლების ცხოვრების სტილით, არამედ შეუძლია თუ არა და რა ფარგლებში უნდა მოახერხოს მათი გაგება, თვით მათი შეცნობაც. ჩვენ ვნახეთ, რომ ეს კითხვა არ უშვებს არავითარ კატეგორიულ პასუხს.

დაბოლოს, არ არსებობს წვლილი ბენეფიციარის, ანუ იმის გარეშე, ვინც ამ წვლილით სარგებლობს. მაგრამ თუ არსებობენ კონკრეტული კულტურები, რომელთაც შეიძლება მივუჩინოთ ადგილი დროსა და სივრცეში და რომლებზეც შეიძლება ვთქვათ, რომ მათ „შეიტანეს წვლილი“ და დღესაც აგრძელებენ ამის კეთებას, მაშინ რა არის ეს „მსოფლიო ცივილიზაცია“, რომელიც იგულისხმება, რომ სარგებლობს ყველა ამ წვლილით? ეს არ არის ყველა სხვებისგან განსხვავებული ცივილიზაცია, რომელიც რეალობის იმავე კოეფიციენტით სარგებლობს. როდესაც ჩვენ მსოფლიო ცივილიზაციაზე ვსაუბრობთ, ჩვენ არ მივუთითებთ ერთ რომელიმე ეპოქას, ან ადამიანთა ერთ რომელიმე ჯგუფს: ჩვენ ვიყენებთ აბსტრაქტულ ცნებას, რომელსაც ჩვენ მივაკუთვნებთ გარკვეულ ღირებულებას, ან მორალურს, ან ლოგიკურს: მორალურს, თუ საქმე ეხება მიზანს, რომელსაც ჩვენ არსებულ საზოგადოებებს ვთავაზობთ; ლოგიკურს, თუ ჩვენ ერთი დასახელების ქვეშ გვინდა თავი მოვუყაროთ საერთო ელემენტებს, რომელთა განსხვავებიული კულტურებიდან გამოკვეთაც ანალიზის მეშვეობით არის შესაძლებელი. ორივე შემთხვევაში არ შეიძლება საკუთარ თავს დავუმალოთ, რომ მსოფლიო ცივილიზაციის ცნება ძალზე ღარიბი, სქემატურია, და რომ მისი ინტელექტუალური და ემოციური შინაარსი დიდი სიმდიდრით არ

გამოირჩევა. მოინდომო იმ კულტურული წვლილის შეფასება, რომელიც დამძიმებულია ათას-წლეული ისტორიით, იმ ადამიანთა აზროვნებით, ტანჯვით, სურვილებით და შრომით, რომლებმაც ისინი არსებობამდე მიიყვანეს, მოარგეს რა *isiniūim* მსოფლიო ცივილიზაციის ეტალონს, რომელიც ჯერ კიდევ ჩაღრმავებული ფორმისაა, ეს იქნებოდა მათი განსაკუთრებული გალარიბება, მათი დაცლა მათი შინაარსიდან და მხოლოდ მათი ხორცგაცლილი სხეულის შენარჩუნება.

ჩვენ ვეცადეთ, პირიქით, გვეჩვენებინა, რომ კულტურათა ნამდვილი წვლილი მდგომარეობს არა მათი განსაკუთრებული გამოგონებების სიის შექმნაში, არამედ მათ შორის არსებულ დიფერენციალურ განსხვავებაში. მადლიერების და ღრმა მოკრძალების გრძნობა, რომელიც მოცემული კულტურის თითოეულ წევრს შეუძლია და უნდა განიცადოს სხვა ყველა დანარჩენისადმი, შეიძლება მხოლოდ ერთ რწმენას ეფუძნებოდეს: ის, რომ სხვა კულტურები განსხვავდებიან მისი კულტურისაგან ყველაზე ნაირფეროვანი ფორმით, ამ განსხვავებების ბუნება მისთვის გაუგებარი რომც იყოს ან თუ, მიუხედავად მისი ძალისხმევისა, ის მხოლოდ ძალზე არასრულყოფილად ახერხებს მასში შეღწევას.

სხვა მხრივ, მსოფლიო ცივილიზაციის ცნება ჩვენ განვიხილეთ როგორც ზღვრული კონცეპტი, ან როგორც კომპლექსური პროცესის აღნიშვნის შემოკლებული ფორმა. ვინაიდან, თუ ჩვენი მტკიცება მისაღებია, ვარგისია, არ არსებობს, არ შეიძლება არსებობდეს მსოფლიო ცივილიზაცია იმ აბსოლუტური მნიშვნელობით, რომელსაც ხშირად ამ ტერმინს ანიჭებენ ხოლმე, ვინაიდან ცივილიზაცია გულისხმობს იმ კულტურათა თანაარსებობას, რომლებიც ერთმანეთისაგან მაქსიმალურად განსხვავდებიან, ვინაიდან ცივილიზცია თვით ამ თანაარსებობაში მდგომარეობს. მსოფლიო ცივილიზაცია შეიძლება იყოს მხოლოდ კულტურათა კოალიცია მსოფლიო მაშტაბით, როდესაც თითოეული საკუთარ ორიგინალურობას ინარჩუნებს.

თავი მაათა

პროგრესის ორგანიზაციი

განა მაშ ჩვენ ახლა უცნაური პარადოქსის წინაშე არ აღმოვჩნდით? როდესაც ტერმინები იმ მნიშვნელობით გამოვიყენეთ, რომელიც ჩვენ მას მივანიჭეთ, ვნახეთ, რომნებისმიერი კულტურული პროგრესი კულტურებს შორის კოალიციის საქმეა. ეს კოალიცია მდგომარეობს იმ შანსების გაერთიანებაში და საერთო საკუთრებად ქცევაში (შეგნებულად თუ შეუგნებლად, ნებსით თუ უნებლიერ, განზრახვით თუ შემთხვევით, სურველისამებრ თუ იძულებით), რომლებსაც თითოეული კულტურა თავისი ისტორიული განვითარების განმავლობაში ხვდება; დაბოლოს, ჩვენ მივიჩნიეთ, რომ ეს კოალიცია მით უფრო ნაყოფიერი იყო, რაც უფრო მეტად განსხვავებულ კულტურებს შორის მყარდებოდა. ამის მტკიცებამ გვაჩვენა, რომ ჩვენ ურთიერთგამომრიცხავი პირობების წინაშე აღმოვჩნდით. ვინაიდან ამ საერთო თამაშს, რომლიდანაც ნებისმიერი პროგრესი გამომ-

დინარეობს, შედეგად მოჰყვება, მეტნაკლები ვადით, თითოეული მოთამაშის რესურსების პომოგენიზაცია. და თუ მრავალფეროვნება საწყისი პირობაა, უნდა ვაღიაროთ, რომ მოგების შანსები მით უფრო სუსტი ხდება, რაც უფრო დიდხანს გრძელდება პარტია. ამ გარდაუვალი შედეგისთვის, როგორც ჩანს, მხოლოდ ორი გამოსავალი არსებობს. თითოეული მოთამაშისთვის, პირველი მდგომარეობს იმაში, რომ თავის თამაშში გამოიწვიოს დიფერენციალური განსხვავებები; ეს შესაძლებელია, ვიანიადან თითოეული საზოგადოება (ჩვენი თეორიული მოდელის „მოთამაშე“) შედეგება ჯგუფების კოალიციისაგან: კონფესიური, პროფესიული და ეკონომიკური, და სოციალური ფსონი ყველა მისი შემადგენელი ნაწილის ფსონებისაგან შედეგება. ამ გამოსავლის ყველაზე გასაოცარი მაგალითი სოციალური უთანასწორობებია. დიდ გადატრიალებებს, რომლებიც ჩვენ საილუსტრაციოდ შევარჩიეთ — ნეოლიტურს და ინდუსტრიულს — თან ახლავს არა მხოლოდ სოციალური შემადგენლობის დივერსიფიკაცია, როგორც ეს კარგად დაინახა სპენსერმა, არამედ ჯგუფებს შორის დიფერენციალური სტატუსების შექმნა, განსაკუთრებით ეკონომიკური თვალსაზრისით. ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინ აღინიშნა, რომ ნეოლიტურ აღმოჩენებს მაღლევე მოჰყვა სოციალური დივერსიფიკაცია, რომელიც უკავშირდებოდა ძველ აღმოსავლეთში ქალაქების დიდი კონცენტრციის დაწყებას, სახელმწიფოების, კასტებისა და კლასების გამოჩენას. იგივე შეიძლება ითქვას ინდუსტრიულ რევოლუციაზე, რაც განაპირობა პროლეტარიატის წარმოშობამ და რომელმაც ახალი, უფრო წინ წასული ფორმები შესძინა ადამიანის საქმიანობის ექსპლუატაციას. დღევანდლამდე არსებობდა ტენდენცია, რომ ეს სოციალური ტრანსფორმაციები განგვეხილა როგორც ტექნიკური ტრანსფორმაციების შედეგი, დაგვედგინა მათ შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი. თუ ჩვენი ინტერპრეტაცია ზუსტია, მიზეზობრივ კავშირზე (დროში იმ თანამიმდევრობით, რომელსაც ის გულისხმობს) საუბარს თავი უნდა დავანებოთ — როგორც, სხვათაშორის, ამის გაკეთებას თანამედროვე მეცნიერება ცდილობს — ორ ფენომენს შორის ფუნქციონალური კორელაციის სასარგებლოდ. აქვე შევნიშნავთ, რომ იმის აღიარებამ, რომ ტექნიკურ პროგრესს ისტორიულ კორელატად ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაციის განვითარება პქონდა, შეუძლია ჩვენ გვიბიძგოს გარკვეული მოკრძალებულობისაკენ იმ სიამაყის გამოხატვაში, რომელსაც ჩვენ ასე სიამოვნებით შთაგვაგონებს ამ ორი ფენომენიდან პირველად დასახელებული.

მეორე გამოსავალს დიდწილად პირველი განპირობებს: ეს გახლავთ ახალი პარტნიორების, ამჯერად გარედან, ნებით თუ ძალით შეყვანა კოალიციაში, რომელთა „ფსონები“ ძალზე განსხვავებული იქნება იმათგან, რომლებიც საწყის ასოციაციას ახასიათებს. ეს გამოსავალიც იქნა მოსინჯული, და თუ ტერმინი კაპიტალიზმი, ზოგადად, პირველის იდენტიფიცირების საშუალებას იძლევა, იმპერიალიზმის და კოლონიალიზმის ტერმინები მოგვეხმარება მეორის ილუსტრირებაში. XIX საუკუნის კოლონიალურმა ექსპანსიამ დიდი გასაქანი მისცა ინდუსტრიალურ ეპობას, განეხლებინა (და ნამდვილად არა მხოლოდ მის სასარგებლოდ) ის გაქანება, რომელიც, წრედში კოლონიზებული ხალხების შემოყვანის გარეშე, გაცილებით უფრო სწრაფად დადგებოდა ამონურვის საშიშროების წინაშე.

ორივე შემთხვევაში ჩანს, რომ გამოსავალი მდგომარეობს კოალიციის გაფართოებაში ან შინაგანი დივერსიფიკაციის მეშვეობით, ან ახალი პარტნიორების მიღებაში; საბოლოო ჯამში,

საქმე ყოველთვის ეხება მოთამაშეთა რიცხვის ზრდას, ე.ი. საწყისი სიტუაციის კომპლექსურობისა და მრავალფეროვნებისაკენ დაბრუნებას. მაგრამ იმასაც ვხედავთ, რომ ამ გამოსავლებს შეუძლიათ მხოლოდ პროცესის დროებით შენელება. ექსპლუატაცია შეიძლება მხოლოდ კოალიციის შიგნით: ორ ჯგუფს შორის, გაპატონებულსა და დამონებულს შორის, არსებობს კონტაქტები და ადგილი აქვს გაცვლებს. თავის მხრივ, და მიუხედავად ცალმხრივი ურთიერთობისა, რომლებიც მათ მოჩვენებით აკავშირებს ერთმანეთს, მათ უნდა გააერთიანონ, ნებით თუ უნებლიერ, თავიანთი ფსონები და ის განსხვავებები, რომლებიც მათ ერთმანეთს უპირისპირებს, თანდათანობით მცირდება. სოციალური გაუმჯობესებები, ერთის მხრივ, კოლონიზებული ხალხების მიერ დამოუკიდებლობის თანდათანობითი მიღწევა, მეორეს მხრივ, ჩვენ გვაძლევენ საშუალებას თვალი მივადევნოთ ამ ფენომენის მიმდინარეობას; და მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ გრძელი გზაა გასვლელი ამ ორი მიმართულებით, ჩვენ ვიცით, რომ საქმე ამ მიმართულებით უცილობლად წავა. შეიძლება, სინამდვილეში, საჭირო იყოს მსოფლიოში ანტაგონისტური პოლიტიკური და სოციალური რეჟიმების გამოჩენა განვიხილოთ, როგორც მესამე გამოსავალი; შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ დივერსიფიცირებას, რომლის განახლებაც ყოველთვის ახალ პლანში ხდება, შეუძლია უსასრულოდ შეინარჩუნოს, სხვადასხვა ფორმებით, რომლებიც მუდმივად გააოცებენ ადამიანებს, ეს უნინასწორობის მდგომარეობა, რომელზეც კაცობრიობის ბიოლოგიური და კულტურული გადარჩენაა დამოკიდებული.

რაც არ უნდა იყოს, ძნელია სხვაგვარად, თუ არა წინააღმდეგობრივად, წარმოიდგინო ის პროცესი, რომელიც მოკლედ შეიძლება ასე გადმოვცეთ: პროგრესისათვის საჭიროა, რომ ადამიანებმა ერთმანეთთან ითანამშრომლონ; და ამ თანამშრომლობის დროს ისინი აცნობიერებენ საკუთარ წვლილს და იმას, რომ მათ თანამშრომლობას ნაყოფიერს და აუცილებელს ხდის სწორედ საწყისი მრავალფეროვნება.

მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ ეს წინააღმდეგობა დაუძლეველია, კაცობრიობის წმინდა-თანმინდა მოვალეობასა გონებაში ორივე ტერმინი თანაბრად შემოინახოს, არასოდეს დაკარგოს მხედველობის არედან ერთი მეორის სასარგებლოდ; ალბათ, თავი შეიკავოს ბრმა პარტიკულარიზმისაგან, რომლის ტენდენცია იქნებოდა კაცობრიობა ერთი რომელიმე რასის, კულტურის ან საზოგადოების პრივილეგიად გამოეცხადებინა; არასოდეს უნდა დაგვავინყდეს აგრეთვე, რომ კაცობრიობის არავითარ ნაწილს არ გააჩნია გამონათქვამები, რომლებიც შეიძლება ერთ მთლიანს მივუსადაგოთ, და რომ ერთადერთ ცხოვრების წესთან გაიგივებული კაცობრიობა წარმოუდგენელია, ვინაიდან ეს იქნებოდა გაძვალებული კაცობრიობა.

ამ მხრივ, საერთაშორისო ინსტიტუტები უზარმაზარი ამოცანის წინაშე დგანან და მათ მძიმე პასუხისმგებლობა აკისრიათ. ერთიც და მეორეც უფრო კომპლექსურია, ვიდრე ჩვენ ეს გვგონია. ვინაიდან საერთაშორისო ინსტიტუტების ფუნქცია ორმაგია; ის, ერთის მხრივ, მდგომარეობს ლიკვიდაციაში, მეორეს მხრივ, გამოღვიძებაში. თავდაპირველად, ისინი უნდა დაეხმარონ კაცობრიობას და რაც შეიძლება ნაკლებ მტკიცნეული და საშიში უნდა გახადონ მისი მკვდარი მრავალფეროვნების, თანამშრომლობის ფორმების იმ უმნიშვნელო ნარჩენების რეზორპცია, ლიკვი-

დაცია, რომელთა გახრენილ მდგომარეობაში ყოფნა საერთაშორისო სხეულის ინფიცირების მუდმივ საფრთხეს წარმოადგენს. მათ უნდა მოაცილონ, თუ საჭიროა, ამპუტაცია გაუკეთონ და გაადვილონ ადაპტაციის სხვა ფორმების წარმოშობა.

მაგრამ, იმავდროულად, ისინი დიდი ყურადღებით უნდა იყვნენ იმ ფაქტის მიმართ, რომ ეს ახალი ფორმები იგივე ფუნქციონალურ ღირებულებას რომ ფლობდნენ, როგორც მათი წინამორბედები, მათ არ შეუძლიათ ისინი უბრალოდ გაიმორონ ან მათ მოდელზე შეიქმნან საკუთარი ისე, რომ მოსაწყენ და, საბოლოო ჯამში, უძლურ გამოსვალს არ წარმოადგენდნენ. პირიქით, საჭიროა მათ იცოდნენ, რომ კაცობრიობა მდიდარია გაუთვალისწინებელი შესაძლებლობებით, რომელთავან თითოეული, როდესაც ის წარმოჩნდება, ყოველთვის გააოგნებს ადამიანს; რომ პროგრესი ამ „გაუმჯობესებული მსგავსების“ დარად კი არ არის შექმნილი, რომელშიც ჩვენ ზარმაც დასვენებას ვეძებთ, არამედ ის სავსეა თავგადასავლებით, განხეთქილებებით და სკანდალებით. კაცობრიობა მუდმივად გადაჯაჭვულია ორ ურთიერთსანინაალმდეგო პროცესთან, რომელთავან ერთი ცდილობს გაერთიანების დამყარებას, მაშინ, როდესაც მეორეს მიზნად აქვს დასახული, შეინარჩუნოს ან დაამკიდროს მრავალფეროვნება. თითოეული ეპოქის ან თითოეულო კულტურის პოზიცია სისტემაში, ორიენტაცია, რომლის მიხედვითაც ის მასშია ჩართული, ისეთებია, რომ ორიდან მხოლოდ ერთს აქვს მისთვის აზრი, მეორე მისთვის პირველის უარყოფაა. მაგრამ იმის თქმა, რომ კაცობრიობა იშლება იმ მომენტში, როდესაც ის იქნება, იქნებოდა არასრული ხედვა. ვინაიდან, ორ პლანსა და ორ საპირისპირო დონეზე, საქმე ეხება *se faire*-ის (შექმნის, ჩამოყალიბების) ორ განსხვავებულ ფორმას.

იმის აუცილებლობა, რომ კულტურათა მრავალფეროვნება შევინარჩუნოთ იმ მსოფლიოში, რომელიც მონოტონურობისა და ერთფეროვნების, ერთგვაროვნების საფრთხის წინაშე დგას, ნამდვილად არ გამოპარვიათ საერთაშორისო ინსტიტუტებს. მათ ისიც ესმით, რომ ამ მიზნის მისაღწევად საკმარისი არ იქნება ადგილობრივი ტრადიციების განებივრება და გარდასულ დროთათვის ვადის გაგრძელება. ჩვენ მრავალფეროვნების ფაქტორი უნდა გადავარჩინოთ და არა ის ისტორიული შინაარსი, რომელიც მას თითოეულმა ეპოქამ მისცა და რომ ვერც ერთი შეძლებს მუდმივად არსებობას საკუთარ თავს მიღმა. ამიტომაც უნდა ვუსმინოთ, როგორ ამოდის ხორბალი, გავამხნევოთ საიდუმლო პოტენციალები, გამოვალვიძოთ ყველა მიდრეკილება ერთად ცხოვრებისკენ, რომელიც ისტორიას მარაგში აქვს შემონახული; იმისთვისაც უნდა ვიყოთ მზად, რომ ყოველგვარი გაოცების, ზიზღისა და აღშფოთების გარეშე განვიხილოთ ის უჩვეულო, რასაც ყველა ეს გამოხატვის ახალი სოციალური ფორმა შემგვთავაზებს. ტოლერანტობა შორიდან მაყურებლის მედიტაციური პოზიცია არ არის, რომელიც ჩამოურიგებს შემწყნარებლობას იმას, რაც იყო ან რაც არის. ეს არის დინამიური დამოკიდებულება, წინასწარ განჭვრიტო, გაიგო და ხელი შეუწყო იმას, რაც უნდა იყოს. კულტურათა მრავალფეროვნება არის ჩვენს უკან, ჩვენს გარშემო და ჩვენს წინ. ერთადერთი მოთხოვნა, რომელიც ჩვენ შეიძლება მას წავუყენოთ (რომელიც თითოეული ინდივიდის შესაფერისი მოვალეობების შემქმნელია), ის გახლავთ, რომ ისეთ ფორმებში მოხდეს მისი რეალიზაცია, რომელთაგან თითოეული იქნება სხვების მიმართ გამოჩენილი ყველაზე დიდი სულგრძელობის მაჩვენებელი წვლილი.